

MEMORIJALNI
CENTAR
SREBRENICA

IZVJEŠTAJ O NEGIRANJU GENOCIDA U SREBRENICI 2021

Srebrenica - juni, 2021.

British Embassy
Sarajevo

HEINRICH BÖLL STIFTUNG
SARAJEVO

Istraživački rad i štampa ove publikacije je podržana od Vlade Ujedinjenog Kraljevstva. Korištenje alata praćenja medijskog izvještavanja je omogućeno zahvaljujući podršci Fondacija Heinrich Böll u Bosni i Hercegovini. Stavovi izraženi u ovoj publikaciji ne predstavljaju nužno stavove Vlade Ujedinjenog Kraljevstva ili stavove Fondacije Heinrich Böll.

Impresum stranica

Urednica (bosanski jezik):
Lejla Gačanica

Urednica (engleski jezik):
Monica Hanson-Green

Autori/ce: Tijana Cvjetićanin,
Edin Ikanović, Adem Mehmedović, Kadira Šakić

Lektura (bosanski jezik):
Mirnes Sokolović

Saradnici na pripremi Izvještaja:
Emir Suljagić, Imer Muhović, Nedim Jahić i Zlatan Hajlovac

ISBN:

Ovaj dokument je zvanični Izvještaj sastavljen za potrebe i u ime Memorijalnog centra Srebrenica-Potočari Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine (u nastavku teksta: Memorijalni centar Srebrenica).

© 2021 - Memorijalni centar Srebrenica. Sva prava su zadržana.

Memorijalni centar Srebrenica-Potočari Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine

Potočari bb
75430 Srebrenica, Bosna i Hercegovina
+387 56 991 940
www.srebrenicamemorial.org

SAŽETAK

Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2021 je zasnovan na praćenju i analizi zastupljenosti negiranja u periodu maj 2020. – maj 2021. godine. U izradi Izvještaja su korištene metode kvantitativnog prikupljanja i analize podataka dostupnih u medijima, analize sadržaja i diskursa te izrada preporuka.

Izvještaj ukazuje da je negiranje genocida, uz veličanje ratnih zločina i zločinaca bilo sveprisutno, kako u Bosni i Hercegovini, tako i u susjednim zemljama.

U izvještajnom periodu, primjenom kvantitativne analize identificirana su 234 čina negiranja genocida u javnom, odnosno medijskom prostoru u BiH i regiji. Najviše ih se odigralo u Srbiji (142), u BiH (60, od čega 57 u RS) i Crnoj Gori (19). Tri najčešće taktike koje se koriste u negiranju genocida su osporavanje broja i identiteta žrtava, teorije međunarodnih zavjera i preispitivanje sudova, te trijumfalizam i nacionalni historijski revizionizam.

Najzastupljenije je aktivno poricanje/negiranje genocida, koje uključuje eksplicitne tvrdnje da genocid nije počinjen; "alternativne istorije" i teorije zavjera kojima se nude fiktivna objašnjenja za sudski utvrđene činjenice o genocidu; pokušaji gušenja javnog govora o genocidu utemeljenom na sudski utvrđenim činjenicama; proglašavanje priznavanja genocida kao aktivnosti usmjerene protiv srpskog naroda; protivljenje usvajanju zvaničnih dokumenata kojima države, institucije ili organizacije priznaju, osuđuju ili prihvataju odgovornost za genocid; protivljenje usvajanju zakonodavstva koje zabranjuje negiranje genocida.

Pored navedenih, negiranje genocida se upisuje i u javne prostore – kroz grafite, poruke, nazive javnih ustanova i ulica. Nasilje usmjereno protiv neistomišljenika je također prisutno, kako u digitalnom tako i u fizičkom prostoru.

Većina onih koji negiraju genocid u Srebrenici je locirana je u Srbiji (84), BiH (38, od čega 35 u RS) i Crnoj Gori (12). Najviše je aktera iz oblasti politike, što uključuje političke stranke, te nekadašnje i sadašnje stranačke i javne zvaničnike/ce; slijede osobe koje rade u medijima i medijske organizacije, osobe iz oblasti kulture i umjetnosti, osobe i institucije iz oblasti obrazovanja i nauke, te razni vidovi desničarski orijentisanog aktivizma.

Zabrinjavajući je nalaz da je u 28 slučajeva osoba koja negira genocid bila zvaničnik/ca izvršne ili zakonodavne vlasti, većinom u Srbiji ili u entitetu RS. Među osobama kojima je pružena javna platforma za negiranje genocida nalaze se i niz onih koji su imali direktne uloge u ratovima devedesetih, uključujući osobe koje su bile na političkim funkcijama, te one koji su komandovali ili učestvovali u formiranju i/ili dejstvima vojnih i paravojnih formacija na teritoriji BiH i Hrvatske, na čelu sa Ratkom Mladićem. Najzastupljeniji načini negiranja su aktivno poricanje genocida, relativizacija (opravdavanje i/ili poređenje sa drugim ratnim zločinima), te priznavanje zločina, ali ne i genocida. Među individualnim akterima, najčešće se kao negator genocida pojavljuje član Predsjedništva BiH Milorad Dodik, za kojim slijede predsjednik Srpske radikalne stranke Vojislav Šešelj i Miodrag Linta, poslanik u Narodnoj skupštini Republike Srbije i predsjednik udruženja Saveza Srba iz regiona.

Još jedan pokušaj usvajanja zakonskih odredbi o zabrani negiranja genocida i ratnih zločina u BiH je ponovo bio neuspješan. Negiranju genocida u BiH i Srbiji doprinosi nedostatak zakonske zabrane negiranja genocida i drugih ratnih zločina. Vlasti ne samo da ne obeshrabuju negiranje i relativizaciju genocida u Srebrenici, nego nerijetko i same učestvuju u kreiranju takvog narativa. Kultura poricanja genocida je sveprisutna u medijima i na političkoj sceni u BiH, dok istovremeno ne postoji politička volja za suočavanje sa prošlošću. Ratni zločinci se veličaju, a dan počinjenja genocida slavi. Genocid u Srebrenici se uporno, javno i nekažnjeno negira i afirmira. Poricanje

genocida u praksi znači nedostatak odgovornosti i zapravo ostavlja otvorena vrata za nove zločine.

Period od 25 godina od počinjenog genocida u Srebrenici nije donio potrebnu satisfakciju i spokoj za žrtve, niti preuzimanje odgovornosti za počinjene zločine. Obilježavanje 25. godišnjice genocida u Srebrenici vratilo je u javni fokus Srebrenicu i počinjeni zločin, no to je ujedno značilo i intenzivnije negiranje kako kvalifikacije zločina kao genocida, tako i minimiziranja broja žrtava. Studije slučaja u ovom Izvještaju fokusirane su na lokalne izbore u Srebrenici kao platformom za negiranje genocida, te "Istočnu alternativu" koja je 2020. godine obilježavala Dan oslobođenja Srebrenice 11. 7. 1995.godine.

U odnosu na prvi izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici, značajno je primijetiti da su se globalni trendovi u kontekstu priznavanja genocida i uvažavanja žrtva okrenuli u pozitivnom smjeru u ovom izvještajnom periodu. U Izvještaju Evropske komisije o BiH za 2020. godinu, skrenuta je pažnja kako politički lideri u BiH i dalje osporavaju sudski utvrđene činjenice o ratnim zločinima i veličaju njihove počinioce, dok Mišljenje Evropske komisije o aplikaciji Bosne i Hercegovine za članstvo u Uniji otvoreno osuđuje revizionizam i poricanje genocida.

Unatoč upornom negiranju genocida, borba za činjenice umjesto interpretacija i revizionizma se nastavlja. Borba za sjećanje na genocid u Srebrenici uključuje umjetnost, zagovaranje pravne regulacije zabrane, rad udruženja žrtava, rad Memorijalnog centra Srebrenica kroz široku društvenu uključenost i rad sa mladima. Odgovor na negiranje treba biti kontinuirano insistiranje na činjenicama, u svim segmentima javnog diskursa. Sveprisutnost i raširenost negiranja genocida tako zahtijeva redovito i konkretno djelovanje u političkom, medijskom, javnom prostoru.

Najvažnije preporuke proistekle iz ovog Izvještaja su sljedeće:

- Neophodno je osigurati nastavak krivičnog gonjenja za ratne zločine, te osigurati da se osuđujuće presude MKSJ automatski evidentiraju u krivičnim evidencijama BiH;
- Usvajanje zakona o zabrani negiranja, umanjivanja, opravdavanja ili odobravanja genocida, zločina protiv čovječnosti ili ratnih zločina na državnom nivou ne smije dalje biti odlagano;
- Prijeko je potrebna primjena člana 145a Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine, odnosno krivično gonjenje pojedinaca i organizacija koje aktivno negiraju genocid i utvrđivanje njihove odgovornosti zbog javnog izazivanja i raspirivanja nacionalne, rasne ili vjerske mržnje;
- Nužno je aktivno uključivanje organizacija civilnog društva u pripreme žalbi i adekvatnih odgovora nadležnim regulatornim tijelima kako bi se skrenula pažnja na učestalo negiranje genocida u elektronskim medijima;
- Zalaganje za temeljitu reformu obrazovanja, uključujući udžbeničku politiku i nastavne programe je imperativ;
- Međunarodna zajednica mora uspostaviti sankcije za pojedince, nosioce vlasti i javne djelatnike, odnosno jedinice lokalne uprave u BiH koji javno negiraju genocid ili omogućavaju veličanje osuđenih ratnih zločinaca;
- Politički akteri bi se morali suzdržati od zapaljive retorike, poticanja međunacionalne mržnje, negiranja ili veličanja presuđenih ratnih zločina te prihvatiti presude krivičnih sudova i odnositi se sa dostojanstvom prema žrtvama iz svih etničkih, nacionalnih, religijskih grupa u BiH;
- Mediji bi trebali izvještavati odgovorno i bazirano na činjenicama, kao i poštovati patnju i stradanja žrtava i njihovih porodica, bez obzira kojoj etničkoj, nacionalnoj, religijskoj grupi pripadale.

SADRŽAJ:

8.....	Memorijalni centar Srebrenica
9.....	Predgovor
10.....	1. Uvod - 25 godina genocida u Srebrenici: zločin koji se nastavlja
13.....	2. Krivična Pravda
16.....	3. Kvantitativna analiza negiranja genocida u Srebrenici
17.....	3.1. Činovi i načini negiranja genocida
18.....	3.2. Akteri negiranja genocida
19.....	3.3. Gdje se negira genocid: Mediji kao platforme i negatori
22.....	4. Prakse negiranja genocida
23.....	4.1. Okvir narativa negiranja
26.....	4.2. Negiranje u Bosni i Hercegovini
30.....	4.3. Negiranje u regionu
35.....	4.4. Publikacije u službi negiranja genocida u Srebrenici
37.....	4.5. Globalni trendovi
39.....	5. Godina negiranja: živjeti u Srebrenici
39.....	5.1. Studija slučaja: Istočna alternativa - Dan oslobođenja Srebrenice
42.....	5.2. Studija slučaja: Lokalni izbori u Srebrenici
45.....	6. „U Evropskoj uniji nema mjesta za negatore“: Važna tačka na putu EU integracija Zapadnog Balkana
48.....	7. Borba protiv negiranja genocida
48.....	7.1. Zahtjevi za zakonsku regulaciju negiranja genocida i ratnih zločina
49.....	7.2. Primjeri drugih aktivnosti u borbi protiv negiranja genocida
50.....	7.3. „Quo Vadis, Aida“
52.....	8. Preporuke
56.....	9. Zaključak
58.....	Autori i saradnici
62.....	Korišteni izvori

Skraćenice

BiH	Bosna i Hercegovina
BIRN	Balkanska istraživačka mreža
CIK	Centralna izborna komisija Bosne i Hercegovine
CJB	Centar javne bezbjednosti
EU	Evropska unija
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
MKSJ	Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju
MSD	Međunarodni sud pravde
MUP RS	Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske
NATO	Organizacija Sjevernoatlantskog ugovora
OHR	Ured visokog predstavnika
PDP	Partija demokratskog progresa
PJP	Posebne jedinice policije
RS	Republika Srpska
SJB	Stanice javne bezbjednosti
SNSD	Savez nezavisnih socijaldemokrata
SRS	Srpska radikalna stranka
VRS	Vojska Republike Srpske
UN	Ujedinjeni narodi

MEMORIJALNI CENTAR SREBRENICA

Odlukom Visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu 2000. godine osnovan je Memorijalni centar Srebrenica-Potočari Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine. Memorijalni centar je mjesto sjećanja na žrtve genocida u Srebrenici iz 1995. godine i posvećen je očuvanju historije, spomenu na žrtve, istraživanju genocida i suočavanju sa prošlošću koja uključuje genocid nad Bošnjacima u ratu devedesetih.

Negiranje genocida i islamofobija ostaju ozbiljne prepreke miru i pomirenju u Bosni i Hercegovini. U Memorijalnom centru razumijemo opasnost koju historijski revizionizam predstavlja za procese izgradnje mira i tranzicijske pravde. Kroz pristup zasnovan na činjenicama koji promovira toleranciju, međuetnički dijalog i pomirenje posvećeni smo suočavanju sa pogubnim silama koje nastoje negirati bosansko historijsko iskustvo.

PREDGOVOR

Cilj ovog Izvještaja jeste da mapira pojedince, medije i platforme koji truju javni prostor revizionizmom i negiranjem genocida i da na jednom mjestu prikupi svaku informaciju koja se plasira sa ciljem da se prekrije naučno utvrđena istina mnoštvom osmišljenih laži. Cilj ovog Izvještaja je i da služi istraživačima i istraživačicama, organizacijama civilnog društva i institucijama kojima je nadležnost i dužnost spriječiti raspirivanje nacionalne, rasne, etničke i vjerske mržnje.

Na ovom Izvještaju su radili većinom mladi ljudi iz Srebrenice. Sve što je dokumentovano prilikom istraživanja se direktno odnosi na njih, njihove porodice i prijatelje. Svaki čin negiranja i veličanja genocida se tiče svih nas jer je prijetnja čovječanstvu, i naš posao je da tome stanemo u kraj, koliko god ko može. Kada to učini neko kome to direktno utiče na život, onda je još značajnije. Ovi mladi ljudi su dokaz da istinu ništa ne može zaustaviti.

Želio bih da se zahvalim svima koji su učestvovali na izradi ovog Izvještaja i našim partnerima za podršku, bez kojih bi ovaj posao bio mnogo teži.

Dr. Emir Suljagić
Direktor
Memorijalni centar Srebrenica

1. Uvod

25 godina genocida u Srebrenici: zločin koji se nastavlja

Tokom nešto više od jedne sedmice u julu 1995. godine, vojne i policijske snage Republike Srpske pogubile su preko 8.000 bošnjačkih muškaraca i dječaka i deportirale oko 25.000 žena, djece i starih iz formalno proglašene UN-ove "sigurne zone" Srebrenica.¹ Razmjeri ovog zločina su bili ogromni i pogubni, trajno obilježavajući ne samo Srebrenicu već i Bosnu i Hercegovinu (BiH), uključujući neizbježnost i mogućnosti za oporavak i izgradnju mira. Krećući se između osporavanja i traganja za pravdom i odgovornošću, u posljednjih 26 godina se umjesto empatije i pomirenja zločin genocida u Srebrenici koristi za izgradnju nacionalističkog mita i podgrijavanje međuetničke netrpeljivosti. Genocid se tako nastavlja – negiranjem, osporavanjem, veličanjem osuđenih ratnih zločinaca.

Međunarodni sud pravde (MSP) i Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) presudili su da zločini u Srebrenici predstavljaju zločin genocida. Sve vojne i političke aktivnosti provedene tokom operacije koja je započela nakon pada Srebrenice 11. jula 1995. godine i završena pet dana kasnije, imale su samo jedan cilj: potpuno istrebljenje bošnjačkog stanovništva enklave Srebrenica.²

Krivična suđenja za ratne zločine počinjene u Srebrenici su pravosnažnim sudskim odlukama utvrdila da je u Srebrenici u julu 1995. godine počinjen genocid. Pravna kvalifikacija zločina za postkonfliktno društvo je važna iz dva osnovna razloga: utvrđuje odgovornost onih koji su zločin počinili, te priznaje žrtvama patnju i stradanja. Upravo ta dva elementa su predmet osporavanja genocida u Srebrenici – zločin nije počinjen ili nije genocid, a zločinci su heroji-oslobodioci, dok žrtve nisu žrtve ili bar ne u broju koji je utvrđen. Ovo čini srpski službeni narativ, podržan i osnažen iz Srbije, zasnovan na manipulaciji i institucionaliziran. Žrtve su pak tek sporedni element osporavanja, bez iskrene namjere za priznavanje njihove patnje i izgradnju povjerenja i pomirenja u lokalnoj zajednici u kojoj danas žive porodice žrtava, preživjeli, negatori. Stalno osporavanje zločina koji je počinjen i veličanje i zločina i zločinaca je ozbiljna opasnost i izvor nepovjerenja u mjestu koje se može posmatrati kao ogledalo etničkih odnosa u BiH, ali i regiona.

Godine 2020. je obilježena 25. godišnjica od genocida u Srebrenici. Pratila su je intenzivirana negiranja, veličanja zločina i zločinaca, paralelno obilježavanje 'oslobođenja Srebrenice'. I dok su 11. jula 2020. godine, 25 godina nakon ubijanja, ukopane identificirane žrtve za kojima se tragalo – i kojih će biti još u godinama koje dolaze, negiranje je bilo glasno i lišeno saosjećanja. Lokalni izbori u 2020. godini su također bili prilika za reafirmiranje političkog diskursa baziranog na negiranju genocida. Međutim, ove pojave nisu

¹ Hanson Green, M. Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2020, Srebrenica, 2020, Memorijalni centar Srebrenica-Potočari, dostupno na: <https://www.srebrenicamemorial.org/bs/documents/41/izvjestaj-o-negiranju-genocidu-2020-bosanski-finalpdf>.

² Ibid.

daleke i ne događaju se odvojeno od etničkih grupa – utemeljene su u odbrani kolektivnog identiteta (etničkog), iskrivljuju činjenice i odgovornost koristeći se medijima, društvenim mrežama i političkim sredstvima. Ni u BiH, niti u Srbiji ne postoji instrument, način da se zaustavi ova praksa. Nijedna od ove dvije države, u kojima je negiranje genocida najzastupljenije, nema zakonske odredbe koje bi zabranile negiranje genocida i drugih presuđenih ratnih zločina niti zabranila veličanje zločina i zločinaca. Međunarodni akteri upozoravaju na nedopustivost ovakvih praksi, kao i štete koju nanose procesu pomirenja – no prihvatanja niti moralne niti političke odgovornosti još uvijek nema.

Prvi godišnji izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici je objavljen 2020. godine i obuhvatio je historijski kontekst, činjenično stanje o genocidu u Srebrenici te identificirao narative i taktike koje se najčešće koriste u poricanju genocida u Srebrenici. Na osnovu reakcija na prvi Izvještaj, uočena je potreba da se nastavi sistemsko praćenje praksi negiranja genocida i da ta dokumentacija dobije svoj analitički oblik. Stoga odluka da se godišnje objavljuje izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici je proistekla prvenstveno iz činjenice da se negiranje odvija u kontinuitetu – odnosno ne jenjava i da može ostaviti ozbiljne posljedice na kolektivno pamćenje, ali i da čini sastavni dio svakodnevnih života u ovoj lokalnoj zajednici. Negiranje nije samo politička praksa, izdvojena i apstraktna. Na nekoliko različitih nivoa negiranje genocida u Srebrenici ima svoju svrhu i ima vrlo jasne rezultate. Zbog toga je važno baviti se prikupljanjem podataka, analizom i uočavanjem trendova u negiranju genocida i veličanju njegovih počinilaca jer se time omogućava da se diskurs o genocidu stavi u činjenični kontekst.

„Iako je pravosudna dimenzija potrebna, ona nije, sama po sebi, dovoljna za uspješne procese postkonfliktnog oporavka. Pored toga, potencijal za korištenje pravosudnih mehanizama, kako bi se shvatila nedavna prošlost i izvukle pouke iz nje, i kako bi ona, na kraju, bila prevladana, ne leži u Hagu. Naprotiv, on čvrsto leži u rukama građana zemalja bivše Jugoslavije. Samo oni mogu sprovesti dalje procese tranzicijske pravde, kako bi se izgradila bolja, snažnija i inkluzivnija društva“, Carmel Agius, predsjednik Međunarodnog rezidualnog mehanizma za kaznene sudove

Izvještaj o negiranju genocida za 2021. godinu se bavi registracijom praksi negiranja, medijskim i političkim diskursom u BiH i regionu, te bilježi odnos međunarodnih aktera o ovoj temi kao i pozitivne korake u borbi protiv negiranja. Period u kojem je istraživanje provedeno je 1. 5. 2020. – 30. 4. 2021. godine. U ovom izdanju Izvještaja će biti predstavljena kvantitativna analiza koja je urađena po posebno razvijenoj metodologiji prikupljanja i obrade podataka o medijskom izvještavanju koje se bavi negiranjem genocida u Srebrenici. Na ovaj način se dobija precizan podatak o tome ko, kako i gdje negira genocid, dok se ostala poglavlja bave analizom praksi unutar narativa i taktika koji se najčešće koriste u poricanju genocida.

Izvještaj tematizira načine na koje se negiranje genocida u Srebrenici vrši i njihove posljedice. Nalazi predstavljeni u ovom izvještaju stoga služe razumijevanju ne genocida u Srebrenici, već njegovog produženog života koji se obezbjeđuje kroz negiranje, opravdavanje, veličanje ovog zločina reflektirajući izostanak spremnosti i odgovornosti za pomirenje.

2. Krivična pravda

Krivično procesuiranje pred domaćim i stranim sudovima povodom djela genocida i zločina protiv čovječnosti u Srebrenici nastavljeno je i 25 godina nakon počinjenja. Pred Sudom Bosne i Hercegovine za period Izvještaja donesena je jedna prvostepena presuda za genocid (predmet Srećko Aćimović), dok je nekoliko predmeta u drugim fazama postupka (predmet Josipović Miodrag i drugi, predmet Rade Garić, predmet Mile Kosorić i drugi, predmet Milomir Savčić).

U oktobru 2020. godine Sud Bosne i Hercegovine izrekao je presudu u predmetu Srećko Aćimović kojom je optuženi proglašen krivim da je počinio krivično djelo genocid. Sud mu je izrekao kaznu zatvora u trajanju od devet (9) godina.³ Optužnica Aćimoviću je potvrđena 29. decembra 2015., a suđenje je počelo 24. februara naredne godine.⁴ Aćimović je, prema obrazloženju Sudskog vijeća, proglašen krivim jer je kao komandant Drugog bataljona Zvorničke brigade Vojske Republike Srpske (VRS), u razdoblju od 14. do 16. jula 1995. godine pomagao u zatvaranju bošnjačkih muškaraca, dovezenih s područja Srebrenice, u školu u selu Ročević, nedaleko od Zvornika, te njihovim ubistvima na obali Drine kod Kozluka. Time je „svjesno pružio pomoć članovima udruženog zločinačkog pothvata čiji je plan i cilj bio da zatvore i po kratkom postupku pogube i zakopaju vojno sposobne muškarce Bošnjake iz srebreničke enklave. Osim toga, plan i cilj im je bio da prisilno premjeste žene, djecu i stare iz enklave, te ih na taj način unište kao skupinu“.⁵

Krajem aprila 2021. godine, nakon šest godina, završen je dokazni postupak na suđenju nekadašnjim policijskim rukovodiocima iz Bratunca i Zvornika Miodragu Josipoviću, Branimiru Tešiću, Dragomiru Vasiću, Danilu Zoljiću i Radomiru Pantiću optuženim za genocid nad Bošnjacima u Srebrenici. Navedeni su optuženi za prisilno premještanje, transport i zarobljavanje bošnjačkog stanovništva, a nekima je na teret stavljeno i pogubljenje muškaraca. Prema optužnici, Josipović je bio načelnik Stanice javne bezbjednosti (SJB) Zvornik, Tešić zamjenik komandira Policijske stanice u Bratuncu, Vasić komandant Štaba policijskih snaga iz Zvornika i načelnik zvorničkog Centra javne bezbjednosti (CJB), Zoljić komandant Posebnih jedinica policije (PJP), a Pantić komandir Prve čete PJP-a.⁶

³ Srećko Aćimović osuđen za genocid u Srebrenici, N1 BiH, Sarajevo, 16.10.2020, dostupno na: <https://ba.n1info.com/vijesti/a479066-srecko-acimovic-osudjen-za-genocid-u-srebrenici/>.

⁴ Obrenović, M., Srećko Aćimović osuđen na devet godina zatvora zbog genocida u Srebrenici, Detektor.ba, 16.10.2020, dostupno na: <https://detektor.ba/2020/10/16/srecko-acimovic-osudjen-na-devet-godina-zatvora-zbog-genocida-u-srebrenici/>.

⁵ Prvostepena presuda Srećku Aćimoviću dostupna na web stranici Suda Bosne i Hercegovine, predmet S1 1 K 020200 21 KRŽ, dostupno na: <http://www.sudbih.gov.ba/pretraga/odluke?odluke=1&godina=0&odjel=0&vrsta=0&keyword=S-re%C4%87ko+A%C4%86imovi%C4%87>.

⁶ Taušan, M. Josipović i ostali: Okončano šestogodišnje izvođenje dokaza, Detektor.ba, 26.4.2021, dostupno na: <https://detektor.ba/2021/04/26/josipovic-i-ostali-okoncano-sestogodisnje-izvodjenje-dokaza/>.

U toku je suđenje Radetu Gariću protiv kojeg je optužnica potvrđena 2018. godine, a kojom se tereti za zločine nad bošnjačkim stanovništvom u Vlasenici 1992. godine, te za genocid nad Bošnjacima „Sigurne zone UN-a“ Srebrenica iz jula 1995.⁷ godine. Optužnica tereti da je optuženi Rade Garić u periodu od aprila do kraja 1992. godine, u općini Vlasenica počinio progon bošnjačkog civilnog stanovništva općine Vlasenica na političkoj, nacionalnoj, kulturnoj, etničkoj i vjerskoj osnovi ubistvima, zatvaranjem i drugim teškim oduzimanjem slobode suprotno osnovnim pravilima međunarodnog prava, mučenjima, silovanjima, prisilnim nestancima osoba i drugim nečovječnim djelima slične prirode učinjenih u namjeri nanošenja velike patnje i ozbiljne fizičke i psihičke povrede i narušenja zdravlja.⁸ Optuženi Garić se također „tereti da je za vrijeme širokog i sistematičnog napada, koji su u periodu od 06. 07. do augusta 1995. godine vršili Vojska Republike Srpske i Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, usmjerenog protiv civilnog bošnjačkog stanovništva Zaštićene zone UN Srebrenica, u svojstvu komandira Interventnog voda u sastavu Vlaseničke brigade, znajući za taj napad i da njegove radnje čine dio napada, počinio progon civilnog bošnjačkog stanovništva“.⁹ Prema informacijama iz Suda Bosne i Hercegovine, glavni pretres u ovom predmetu otvoren je 11. oktobra 2018. godine. U toku je iznošenje dokaza odbrane.

Miletu Kosoriću, bivšem komandantu Vlaseničke brigade Vojske Republike Srpske (VRS) i Momčilu Tešiću, pripadniku voda Vojne policije Vlaseničke brigade, pred sudom u Sarajevu sudi se od juna 2018. godine na osnovu optužnice za genocid, koja ih tereti za „ubistva muškaraca iz Srebrenice, za silovanje žena i za pljačkanje novca i zlata od Bošnjaka, u julu 1995. godine“.¹⁰ Optužnica stavlja na teret optuženima da su svjesno pružili pomoć članovima udruženog zločinačkog poduhvata čiji je plan i cilj bio da zatvore i pogube vojno sposobne muškarce Bošnjake iz srebreničke enklave, a prisilno premjeste žene, djecu i starce iz enklave i na taj način ih unište kao grupu.¹¹ Naime, optužnica njihovu odgovornost stavlja u kontest širokog i sistematičnog napada koji su u periodu od 06.07. do 19.07.1995. godine preduzimali VRS i Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske (MUP RS). Prema kvalifikacijama iz optužnice, ovo djelovanje je bilo usmjereno protiv civilnog bošnjačkog stanovništva, unutar zaštićene zone UN Srebrenica. Optuženi se terete da su, znajući za taj napad i da njihove radnje čine dio tog napada, u istom učestvovali, odnosno svjesno pružili pomoć. Glavni pretres u ovom predmetu otvoren je 12. juna 2018. godine. U toku je iznošenje dokaza tužilaštva.¹²

7 Sud Bosne i Hercegovine, predmet: S1 1 K 029228 18 Kri, dostupno na: www.sudbih.gov.ba/predmet/3888/show

8 Sud Bosne i Hercegovine, predmet: S1 1 K 029228 18 Kri, dostupno na: www.sudbih.gov.ba/predmet/3888/show.

9 Ibid.

10 Dizdarević, E. Počelo suđenje dvojici pripadnika VRS za genocid u Srebrenici, BIRN, Sarajevo, 28.6.2018., dostupno na: <https://balkaninsight.com/2018/06/12/po%C4%8Delo-su%C4%91enje-dvojici-pripadnika-vrs-za-genocid-u-srebrenici-06-12-2018/?lang=sr>.

11 Sud Bosne i Hercegovine, predmet: S1 1 K 027404 18 Kri, dostupno na: <http://www.sudbih.gov.ba/predmet/3711/show>.

12 Rovčanin, H. Kosorić i Tešić: Odvojen od brata u Tišci, BIRN, Sarajevo, 26. 04. 2021., dostupno na: <https://detektor.ba/2021/04/26/kosoric-i-tesic-odvojen-od-brata-u-tisci/>.

U januaru 2020. godine Sud Bosne i Hercegovine potvrdio je optužnicu u predmetu Milomir Savčić, kojom se optuženi Savčić tereti da je počinio krivično djelo genocid.¹³ Prema optužnici Savčić se tereti da je „planirao, komandovao i nadzirao aktivnosti pripadnika 65. zaštitnog motorizovanog puka VRS-a i bataljona vojne policije koji je bio u njegovom sastavu, prilikom zarobljavanja i zatočenja više stotina muškaraca bošnjačke nacionalnosti na više lokacija na području Nove Kasabe, te njihovom nezakonitom zatočenju, zlostavljanju i ubistvima.“¹⁴ Glavni pretres u ovom predmetu otvoren je 22. juna 2020. godine. U toku je iznošenje dokaza tužilaštva.

U Srbiji je u toku jedan postupak za zločine počinjene u Srebrenici pred Odjeljenjem za ratne zločine Višeg suda u Beogradu. Srbija ne priznaje zločine u Srebrenici kao genocid, pa su optužnice samim tim imale drugačiju kvalifikaciju. U toku je suđenje Aleksi Golijaninu, Milivoju Batinici, Aleksandru Dačeviću, Nedeljku Milidragoviću, Dragomiru Paroviću, Bori Miletiću, Jovanu Petroviću i Vidoslavu Vasiću za zločine u selu Kravica u Bratuncu, opštini koja graniči sa Srebrenicom, gdje je više od 1.300 Bošnjaka iz Srebrenice ubijeno. Optuženi su bili pripadnici Specijalne brigade MUP-a RS. Milidragović i Golijanin su optuženi pred Sudom BiH za genocid 2012. godine, međutim zbog činjenice da obojica optuženih žive u Srbiji, njima se nije moglo suditi u BiH. Postupak protiv njih je pokrenut u Srbiji a izvršila se razmjena informacija i dokaza sa Tužilaštvom BiH na osnovu Protokola o saradnji u progonu osumnjičenih za ratne zločine, zločine protiv čovječnosti i zločin genocida. U Beogradu, gdje se odvija sudski postupak, stranački funkcioneri i simpatizeri Srpske radikalne stranke (SRS) su, pod vodstvom lidera stranke i osuđenog ratnog zločinca Vojislava Šešelja, dolazili na pojedina ročišta u znak podrške optuženima, a tim prilikama su i negirali genocid u Srebrenici.¹⁵

U vrijeme završetka ovog Izvještaja, Žalbena vijeće Međunarodnog rezidualnog mehanizma za krivične sudove je potvrdilo prvostepenu presuda doživotnog zatvora Mladiću, kao i kvalifikacija genocida u Srebrenici.¹⁶

13 Sud Bosne i Hercegovine, predmet: S1 1 K 034456 20 Kri, dostupno na: <http://www.sudbih.gov.ba/predmet/4058/show>.

14 Džaferagić, N. Počelo suđenje Milomiru Savčiću za genocid u Srebrenici, Detektor.ba, Sarajevo, 22.6.2020., dostupno na: <https://detektor.ba/2020/06/22/pocelo-sudjenje-milomiru-savcicu-za-genocid-u-srebrenici/>.

15 Rudić, F. Genocid u Srebrenici 25 godina kasnije: Ko je sve osuđen u Hagu, Srbiji, Bosni i Hrvatskoj, BBC, Beograd, 10.7.2020, dostupno na: <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-53339121>.

16 Brkalić, Dž. Ratku Mladiću potvrđena doživotna kazna zatvora, Detektor, 8.6.2021, dostupno na: <https://detektor.ba/2021/06/08/ratku-mladicu-potvrdjena-dozivotna-kazna-zatvora/>.

3. Kvantitativna analiza negiranja genocida u Srebrenici

Kvantitativna analiza podataka dobijenih monitoringom negiranja genocida u Srebrenici je pilot-istraživanje čiji je cilj da uspostavi sveobuhvatan pregled činova negiranja genocida u javnom prostoru, da postavi osnove za njihovi daljnji kontinuirani monitoring, te da pruži sistematičan i metodičan pregled nosioca, sadržaja, učestalosti i drugih karakteristika govora kojim se negira genocid u Srebrenici. Ovaj pregled će biti dostupan javnosti putem interneta u avgustu 2021. godine. Istraživanje se temelji na metodologiji prošlogodišnjeg Izvještaja o negiranju genocida¹⁷ i kombinuje analizu sadržaja i analizu podataka kako bi se statistički obradili elementi negiranja genocida koji su identifikovani u narativnom izvještaju.

Monitoring javnih činova negiranja genocida je vršen online pretragom ključnih pojmova koji se koriste u negiranju, u periodu od 01. 05. 2020. do 30. 04. 2021. godine. U uzorku su zabilježeni rezultati iz medija, odnosno pojavljivanje ovih termina u medijskim izvorima iz BiH i okolnih zemalja.

Osnovni element uzorka su činovi negiranja genocida: usmeni ili pisani govorni činovi u kojima se nude interpretacije događaja koje odstupaju od činjenica utvrđenih istragom i potvrđenih presudama Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju u slučajevima Krstić, Popović i drugi, Tolimir, Karadžić, Mladić i drugim.¹⁸

Za svaki čin negiranja genocida u online bazu Memorijalnog centra su uneseni osnovni identifikacioni podaci (tačan citat; naslov, link i datum medijskog priloga), kao i tri osnovna elementa: akter, način negiranja i platforma, to jest odgovori na pitanja ko, gdje (kojim kanalima komunikacije) i kako negira genocid. Dalje, za svaki od ovih elemenata uneseni su atributi koji ih bliže određuju i daju detaljniji uvid u obrasce poricanja ili trijumfalističkog odnosa prema genocidu koji su prisutni u javnom prostoru.

Ovakav pristup kreira jedinstvenu dokumentaciju koja ima vrijednost historijske arhive, ali i bazu podataka koja u aktuelnom trenutku može služiti istraživačima/cama koji/e se negiranjem genocida bave iz pravne, kulturološke, politološke, sociološke, ili antropološke perspektive, kao i onima koji/e su angažovani/e u poljima tranzicijske pravde, kulture sjećanja i memorijalizacije genocida i ratnih zločina.

17 Hanson Green, M. Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2020.

18 Ibid.

3.1. Činovi i načini negiranja genocida

U izvještajnom periodu identificirana su 234 čina negiranja genocida u javnom, to jest medijskom prostoru u BiH i regiji. Najviše ih se odigralo u Srbiji (142), u BiH (60, od čega 57 u entitetu RS) i Crnoj Gori (19), te 14 u svim ostalim državama i/ili sa neodređenom lokacijom.

Monitoringom su praćeni postupci direktnog (faktičkog) negiranja, kojim se eksplicitno osporavaju sudski utvrđene činjenice, uključuju tvrdnje da se u Srebrenici nije desio nikakav ratni zločin; da se desio ratni zločin, ali manjih razmjera od onih utvrđenih istragom i sudskim presudama (umanjivanje broja žrtava, ili okolnosti pod kojima su ubijene); te da se jeste desio ratni zločin, ali da se nije desio genocid; te postupci indirektnog (simboličkog) negiranja, u kojima je poricanje implicitno, putem određenih simboličkih činova (podrška i glorifikacija osoba osuđenih za genocid, osporavanje prava ili postupaka memorijalizacije genocida i sl.), postupaka opravdavanja genocida drugim zločinima, ili relativizacija poređenjem sa drugim zločinima. Specifičan oblik indirektnog negiranja genocida predstavlja i ignorisanje ove teme u diskurzivnim okvirima u kojima se ona pokreće (istorijski kontekst, memorijalizacija, praćenje suđenja počiniteljima, diskusija o pravima žrtava, usvajanje povezane legislative, itd.), to jest pokušaji da se govor o njoj "utiša".

Drugi postupci koji se prate i bilježe u sklopu monitoringa, koji ne predstavljaju poricanje genocida u užem smislu, ali imaju jednake ili teže negativne implikacije, uključuju različite oblike ispoljavanja trijumfalističkog odnosa prema genocidu (slavljenje genocida, njegovo prikazivanje kao ratne pobjede, predstavljanje istog moralno prihvatljivim), te prijetnje novim genocidom, koje se takođe mogu sresti u javnom diskursu, posebno od strane ekstremističkih grupa i pojedinaca.

Najzastupljenije u uzorku je aktivno poricanje / negiranje genocida, koje uključuje eksplicitne tvrdnje da se genocid nije desio; "alternativne istorije" i teorije zavjera kojima se nude fiktivna objašnjenja za sudski utvrđene činjenice o genocidu; pokušaji gušenja javnog govora o genocidu utemeljenog na sudski utvrđenim činjenicama; prikazivanje priznavanja genocida kao aktivnosti usmjerene protiv srpskog naroda; protivljenje usvajanju zvaničnih dokumenata kojima se države, institucije ili organizacije određuju prema genocidu na način kojim se priznaje, osuđuje ili prihvata odgovornost za genocid; protivljenje usvajanju legislative koja zabranjuje negiranje genocida.¹⁹

19 U ovom uzorku nisu bilježene specifične teme/motivi aktivnog negiranja genocida, ali analiza sadržaja ukazuje na to da je dominantan bio motiv sprječavanja priznavanja genocida kroz legislativu ili zvanične dokumente.

Način negiranja genocida	Broj zabilježenih činova negiranja
Aktivno poricanje	138
Relativizacija	42
Priznavanje zločina, ali ne genocida	29
Podrška počiniteljima	13
Odbijanje / ignorisanje razgovora o genocidu	7
Trijumfalizam	5
Ukupno	234

Tabela 1: Učestalost različitih načina negiranja genocida

3.2. Akteri negiranja genocida

Akter je u ovom uzorku osoba, pravno lice, ili neformalna grupa, koja usmenim ili pisanim govornim činom negira genocid. Za svakog aktera u bazu su uneseni atributi: ime (za osobu) ili naziv (za organizaciju, grupu ili instituciju); rod (za osobu); zanimanje ili poziv kojim se bavi i/ili je po njemu poznat/a javnosti; oblast u kojoj djeluje (osoba) ili je u njoj uspostavljena (organizacija, institucija); sektor (javni, komercijalni ili neprofitni); lokacija (država u kojoj se nalazi ili primarno djeluje); način negiranja genocida zabilježen tokom monitoringa; informacija o eventualnoj ulozi koju je akter imao u izvršenju genocida i/ili ratnih zločina tokom rata u BiH, te platforma (naziv medija ili publikacije gdje se akter citira).

U izvještajnom periodu identificirana su ukupno 143 aktera koja su u javnom prostoru negirala genocid, od čega se u 132 slučaja radilo o fizičkim osobama, dok je kod ostalih 11 bilo u pitanju pravno lice ili grupa ljudi. Većina aktera locirana je u Srbiji (84), BiH (38, od čega 35 u entitetu Republika Srpska) i Crnoj Gori (12). Iz svih ostalih država, zabilježeno je ukupno 9 aktera.

Od ukupnog broja osoba, velika većina aktera negiranja su muškarci (103), dok se u uzorku pojavljuje tek 10 žena, a u 19 slučajeva radi se o nepoznatim licima ili grupama ljudi.

Najviše je aktera iz oblasti politike (50), što uključuje političke stranke, te nekadašnje i sadašnje stranačke i javne zvaničnike/ce; slijede osobe koje rade u medijima i medijske organizacije (39), osobe i institucije iz oblasti obrazovanja i nauke (13), razni vidovi desničarski orijentisanog aktivizma (9), te oblast kulture i umjetnosti (6).

Zabrinjavajući je nalaz da je u 28 slučajeva osoba koja negira genocid bila zvaničnik/ca izvršne (16) ili zakonodavne (12) vlasti, većinom u Srbiji ili u entitetu Republika Srpska. Među osobama kojima je pružena javna platforma za negiranje genocida nalaze se i niz onih koji su imali direktne uloge u ratovima devedesetih, uključujući

osobe koje su bile na političkim funkcijama (Momčilo Krajišnik, Nenad Kecmanović, Srđa Trifković), te one koji su komandovali ili učestvovali u formiranju i/ili dejstvima vojnih i paravojnih formacija na teritoriji BiH i Hrvatske (Veselin Šljivančanin, Milomir Savčić, Dragoslav Bokan, Nenad Stevandić, Rajko Vasić, Vojislav Šešelj), na čelu sa Ratkom Mladićem.

Među individualnim akterima, najčešće se kao negator genocida pojavljuje član Predsjedništva BiH Milorad Dodik (8), za kojim slijede predsjednik Srpske radikalne stranke Vojislav Šešelj (7) i Miodrag Linta, poslanik u Narodnoj skupštini Republike Srbije i predsjednik udruženja Saveza Srba iz regiona (6). Iza njih, sa po 4 pojavljivanja, nalaze se Milivoje Ivanišević koji je učestvovao u odbrani Radovana Karadžića i Slobodana Miloševića; Milorad Kojić, direktor Republičkog centra za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih RS; Miloš Jovanović, predsjednik Demokratske stranke Srbije; Vojin Pavlović, predsjednik udruženja Istočna alternativa, te Goran Petronijević, koji je pred MKSJ zastupao Radovana Karadžića i Veselina Šljivančanina.

Među akterima koji nisu fizičke osobe prednjače mediji, koji se ne pojavljuju samo kao platforme koje daju prostor negatorima genocida, već i kao akteri koji ga negiraju svojim sopstvenim "glasom", kroz tvrdnje iznesene direktno od strane novinara/ki (27 slučajeva).

3.3. Gdje se negira genocid: Mediji kao platforme i negatori

Među medijima koji se pojavljuju kao negatori genocida u Srebrenici (akteri), ali i kao platforme koje najčešće prenose takve stavove, ističu se crnogorski desničarski portal IN4S, te portal Srpskog telegrafa, Republika. Radi se o mediju čiji je rad finansijski podržan javnim sredstvima, kroz čitav niz projekata lokalnih samouprava u Srbiji²⁰ uprkos činjenici da konstantno krši relevantne medijske kodekse.²¹ To je slučaj i sa drugim medijima iz uzorka, uključujući i one koji se nalaze u prvih dvadeset po broju pojavljivanja. Među njima je najviše medija iz Srbije (14), sa područja entiteta Republika Srpska (5), te jedan medij iz Crne Gore.

Među 20 medija koji se najčešće pojavljuju u uzorku, čak su 4 medija u javnom vlasništvu - dva iz RS (javni emiter RTRS i novinska agencija Srna), jedan iz Srbije (agencija Tanjug), te portal Sputnik, medij u vlasništvu Ruske Federacije, lociran u Srbiji. Pored nabrojane dvije javne agencije, tu je i novinska agencija Beta, koja je u privatnom vlasništvu. Najzastupljeniji tip medija na ovoj listi su internetske stranice štampanih novinskih izdanja (11), za kojima slijede web portali (4), novinske agencije (3) i internetske stranice televizijskih kuća (2).

²⁰ Podaci za Srpski telegraf, Kesformisanje, Krik, dostupno na: <https://www.raskrikavanje.rs/kesformisanje/data/index.php?pravna=21167312&proj=PD21167312yxc>;

²¹ Milivojević, A. Milioni sa medijskih konkursa za Srpski Telegraf i Informer, CINS, 29.5.2018, dostupno na: <https://www.cins.rs/milioni-sa-medijskih-konkursa-za-srpski-telegraf-i-informer/>.

Kompozicija” ove liste u velikoj mjeri se podudara sa medijima za koje je istraživanjem iz 2019. godine ustanovljeno da tvore mrežu međusobno povezanih medijskih izvora koji jedni od drugih kontinuirano prenose političke dezinformacije (14 od 20 najzastupljenijih medija nalazi se u navedenoj mreži).²²

Medij	Kao platforma	Kao akter	Lokacija	Tip medija	Poslovanje/ vlasništvo
IN4S	25	2	Crna Gora	Web portal	Komercijalno
Republika (Srpski telegraf)	14	8	Srbija	Web portal	Komercijalno
Alo	13	7	Srbija	Štampa/web	Komercijalno
Novosti	13	3	Srbija	Štampa/web	Komercijalno
Srna	9	0	BiH (RS)	Novinska agencija	Javno (BiH/RS)
ATV BL	8	0	BiH (RS)	TV/web	Komercijalno
Glas Srpske	8	0	BiH (RS)	Štampa/web	Komercijalno
RTRS	8	0	BiH (RS)	TV/web	Javno (BiH/RS)
Sputnik	8	0	Srbija	Web portal	Javno (Rusija)
Kurir	7	1	Srbija	Štampa/web	Komercijalno
Tanjug	5	0	Srbija	Novinska agencija	Javno (Srbija)
Beta	4	0	Srbija	Novinska agencija	Komercijalno
Glas Javnosti	4	2	Srbija	Štampa/web	Komercijalno
Politika	4	1	Srbija	Štampa/web	Komercijalno
Pravda	4	0	Srbija	Štampa/web	Komercijalno
Srpska info	4	0	BiH (RS)	Štampa/web	Komercijalno
Standard	4	0	Srbija	Štampa/web	Komercijalno
Espresso	3	0	Srbija	Web portal	Komercijalno
Informer	3	1	Srbija	Štampa/web	Komercijalno
Pečat	3	0	Srbija	Štampa/web	Komercijalno

Tabela 2: Mediji koji se najčešće pojavljuju kao platforme ili akteri negiranja genocida

22 Cvjetičanin, T. (ur.), *Dezinformacije u online sferi: Slučaj BiH, Zašto ne*, April 2019, str.53, dostupno na: https://zastone.ba/app/uploads/2019/05/Dezinformacije_u_online_sferi_Slucaj%20BiH_BHS.pdf.

Nasuprot tabloidnim medijima koji su nerijetko koristili i senzacionalističke naslove, i drugi mediji su nekritički prenosili ili obezbjeđivali prostor za sadržaje kojima se negira, osporava, veliča genocid u Srebrenici. Primjeri medijskih naslova tako izgledaju: „Istoričar Ivanišević: Analiza otkrila brojne obmane o Srebrenici! Nisu stradali muslimanski civili, samo se stvara mržnja”,²³ „Zapad i bošnjački lobi spremaju reviziju događaja iz devedesetih: Uz Kosovo guraju Dejton i Srebrenicu”,²⁴ „Velika sramota N1: Srebrenica im genocid, a Jasenovac im nije čak ni zločin!”,²⁵ „Srebrenica je NATO i Vatikan projekat za uništavanje Republike Srpske”.²⁶

23 Istoričar Ivanišević: Analiza otkrila brojne obmane o Srebrenici! Nisu stradali muslimanski civili, samo se stvara mržnja. Kurir.rs, 8.7.2020, dostupno na: <https://www.kurir.rs/region/bosna-i-hercegovina/3493995/istoricar-ivanisevic-analiza-otkrila-brojne-obmane-o-srebrenici-nisu-stradali-muslimanski-civili-samo-se-stvara-mrznja>.

24 Mijatović, V. Zapad i bošnjački lobi spremaju reviziju događaja iz devedesetih: Uz Kosovo guraju Dejton i Srebrenicu. Novosti.rs, 20.6.2020., dostupno na: <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:871450-Zapad-i-bosnjacki-lobi-spremaju-reviziju-dogadjaja-iz-devedesetih-Uz-Kosovo-guraju-Dejton-i-Srebrenicu>.

25 Velika sramota N1: Srebrenica im genocid, a Jasenovac im nije čak ni zločin! Kurir.rs, 11.2.2021., dostupno na: <https://www.kurir.rs/vesti/politika/3622845/sramota-n1-srebrenica-im-genocid-a-jasenovac-im-nije-ni-zlocin?fbclid=IwAR1EHHwNU3QA2PoBmonNbVm4y8D-iyLQKD29pyAwfdDvDBU9DT7fggzjXozs>.

26 Eraković, M. Srebrenica je NATO i Vatikan projekat za uništavanje Republike Srpske, Vido-vdan, 25.5.2021., dostupno na: <https://vidovdan.org/info/srebrenica-je-nato-i-vatikanski-projekat-za-unistenje-republike-srpske-bata-ivanisevic-u-srpskom-svijetu/?script=lat>.

4. Prakse negiranja genocida

Dva različita međunarodna suda, MKSJ godine 2004. i MSP godine 2006., kvalifikovali su zločin u Srebrenici kao akt genocida. Danas, 26 godina nakon genocida i 17 godina od prve pravne kvalifikacije, genocid je predmet poricanja. Negiranje ostaje okosnica političkog djelovanja, jedna od ključnih tačaka zvaničnih narativa o prošlosti, te tema koja prožima sve aspekte postkonfliktnog perioda u regionu. Sveprisutni revizionizam i na slučaju genocida u i oko Srebrenice pokazuje da „na delu nije pluralnost pristupa i tumačenja, već potpuno ‘novo’ čitanje i pisanje istorije, sa malo ili nimalo uvažavanja za činjenice koje se, jednostavno, guraju u stranu, prećutkuju, brišu, a veoma često i konstruišu”.²⁷

Najveći broj identifikovanih aktera negiranja genocida u Srebrenici (58) djeluje u javnom sekoru, a najzastupljeniji načini negiranja kod takvih aktera su aktivno poricanje genocida sa 42 pojavljivanja, relativizacija (opravdavanje i/ili poređenje sa drugim ratnim zločinima) sa 18, te priznavanje zločina, ali ne i genocida, sa 14 pojavljivanja u uzorku.

Među odgovornima za širenje revizionističkih narativa o genocidu u Srebrenici nalaze se politički akteri na svim nivoima države i vlasti, kao i akademska zajednica, novinari i razne druge institucije. Najveći broj individualnih aktera u uzorku čine javni zvaničnici - nosioci izvršnih i zakonodavnih funkcija u Srbiji i bh. entitetu Republika Srpska. Kada se u obzir uzme i činjenica da se među medijima koji omogućavaju platformu za negiranje genocida nalaze dvije javne agencije - Srna i Tanjug - kao i javni emiter u entitetu RS, da i komercijalni mediji iz Srbije koji se nalaze na listi od 20 najzastupljenijih medija u uzorku primaju pomoć iz javnih sredstava, te da su najzastupljeniji individualni akteri sadašnji ili bivši nosioci javnih funkcija - može se zaključiti da je negiranje genocida u javnom prostoru ne samo normalizovano, nego i institucionalizovano. Taj se zaključak potvrđuje i sadržaj negiranja genocida, gdje se među najzastupljenijim motivima nalazi protivljenje usvajanju zakonskih odredbi kojim bi se zabranilo negiranje genocida i/ili se prihvatila odgovornost za njega.

Da ne bude zablude - ovi narativi bazirani na interpretaciji prošlosti (zajedno sa mitološkom vezom sa mnogo daljom prošlošću), sa službenih i kolektivnih nivoa se prenose u pamćenje građana, čineći sastavni dio identiteta. To znači da negiranje ne ostaje na političkom ili opštem javnom nivou, već ostvaruje krajnji cilj - utiskuje se i prihvata kod građana. Taj model nespremnosti da se razgovara, propituje i prihvata činjenično utvrđena istina o genocidu u Srebrenici, prenesen je i na građane. Kako se može vidjeti iz

27 Petrović, M. Vreme revizionizma u Preispitivanje prošlosti i istorijski revizionizam. Udruženje Španski borci 1936-1939 u saradnji sa Fakultetom političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 2014, dostupno na: https://www.rosalux.rs/sites/default/files/publications/Preispitivanje_pro%25%20losti_i_istorijski_revizionizam.pdf.

pregleda koji slijede, osporavanje pa i veličanje genocida (kao prijatni) je prisutno i u BiH, i Srbiji i Crnoj Gori. Ispisivanje grafita, veličanje ratnih zločinaca, negiranje unutar institucija služe ne samo za oblikovanje narativa već i za iskazivanje stava. Time se zatvara krug etnički isključivih narativa u kojima se manipulira činjenicama, kolektivom, identitetom i strahom.²⁸

Tvrđenje da genocid u Srebrenici nije počinjen/nije se dogodio, kako bi se stvorio kontra-narativ, zapravo funkcioniše - još uvijek ne postoji niti moralna niti zakonska odgovornost da se osporavanje zaustavi, žrtvama prizna patnja, te okonča kultura nekažnjivosti. Srebrenica tako ostaje mjesto pokušaja da se o prošlosti pregovara i konstantnog izvora prijepora na političkom i društvenom nivou. Za to vrijeme, u okruženju u kojem se otvoreno slave ratni zločinci i institucionalno podstiču nacionalne podjele najviše su pogođene i zanemarene potrebe žrtava počinjenih zločina.²⁹

4.1 Okvir narativa negiranja

Negiranje genocida odnosi se na svaki pokušaj tvrdnje da genocid nije počinjen. Negiranje genocida pokušaj je da se poreknu ili minimiziraju činjenice o obimu i težini genocida, a u BiH to ima nekoliko javnih oblika: osporavanje karaktera i obima počinjenog genocida, veličanje ratnih zločinaca, neprihvatanje sudskih presuda - izostanak osude, opravdavanje i umanjivanje počinjenog zločina, obilježavanje javnih prostora davanjem imena po osuđenim ratnim zločincima ili kvalificiranim ratnim događajima, otvoreni revizionizam.³⁰ Poricanje genocida u praksi znači nedostatak odgovornosti i zapravo ostavlja otvorena vrata za nove zločine.

U Izvještaju o negiranju genocida u Srebrenici 2020. definisane su tri najčešće taktike koje se koriste u negiranju genocida: osporavanje broja i identiteta žrtava, teorije međunarodnih zavjera i preispitivanje sudova, te trijumfalizam i nacionalni historijski revizionizam.³¹ Iste taktike negiranja subile zastupljene i u periodu maj 2020. - maj 2021. Obilježavanje 25. godišnjice genocida u Srebrenici je vratilo u javni fokus Srebrenicu i počinjeni zločin, no to je ujedno značilo i intenzivnije negiranje kako kvalifikacije zločina kao genocida, tako i minimiziranja broja žrtava.

28 Maksimović, D. Srebrenica u Republici Srpskoj: „Nema karakter genocida i točka“, Deutsche Welle, 11.7.2020, dostupno na: <https://www.dw.com/hr/srebrenica-u-republici-srpskoj-nema-karakter-genocida-i-to%25%20cka/a-54130040>.

29 Gačanica, L. Stvaranje pamćenja u podijeljenom bosanskohercegovačkom društvu u Aksentijević, A. (ur). Pravda za žrtve bez političke podrške, XIII Forum za tranzicionu pravdu u postjugoslavenskim zemljama. REKOM mreža pomirenja, 2020.

30 Gačanica, L. Pravna regulacija zabrane negiranja (poricanja), minimiziranja, opravdavanja ili odobravanja genocida, holokausta, zločina protiv čovječnosti ili ratnih zločina u Bosni i Hercegovini, forumZDF - TRIAL International, Sarajevo, 2020, dostupno na: http://www.dwp-balkan.org/bh/library.php?cat_id=5&text_id=35.

31 Hanson Green, M. Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2020.

Za negatore nisu relevantni brojni dokazi o masovnim ubistvima, nego ih predstavljaju kao „montirane dokaze“ i „političke procese“. Civilne žrtve su od strane negatora označene kao borci, vojnici, „teroristi“. Uprkos argumentima koji su potkrijepljeni sudskim činjenicama, negatori genocida i dalje osporavaju zločin i njegove razmjere te nastoje počinitelje zločina da predstave kao žrtve masovnog nasilja i zavjere.³² Zajedno sa negiranjem genocida nastavilo se veličanje zločina i zločinaca koji su ga počinili.

Osporavanje broja i identiteta žrtava

U Memorijalnom centru dosada je ukopano 6.643 žrtve genocida koje su identifikovane putem DNK analize, a traga se za još više od hiljadu ubijenih žrtava genocida. Posmrtni ostaci žrtava genocida pronađeni su na oko 150 različitih lokaliteta, od čega je više od 70 masovnih grobnica. Utvrđeni broj nestalih žrtava je 8.372. Ipak, historijski revizionisti često tvrde da je ukupan broj žrtava ubijenih u Srebrenici drastično manji od ovog broja, kao i da se ne radi o ubijenim civilnim žrtvama već osobama koje su preminule od drugog uzroka ili vojnici poginuli u borbi. Ponavljaju se tvrdnje kako Bošnjaci donose tijela s drugih lokacija koja se pokopavaju u Memorijalnom centru: „Kako se to zove kada ekshumiraš tijela iz svih krajeva, pa poneseš u Potočare i pribrojiš ih sve Srebrenici, kako se to zove?“³³

Teorije međunarodnih zavjera i preispitivanje sudova

Pred sudovima u regionu i MKSJ, dosada je osuđeno 47 osoba, na više od 700 godina zatvora, a izrečene su i četiri doživotne kazne zatvora za zločine u Srebrenici. Negatori genocida ove presude osporavaju, navodeći da se radi o političkom sudu. Negiranjem presuda, osporavaju njegov legitimitet ističući da je taj sud svjetska zavjera protiv srpskog naroda. Pristaše teorija zavjere tvrde da njihov narod nije bio uspješan ili je danas neuspješan samo zato što protiv njega postoji zavjera drugog naroda, kojeg navodno pomažu institucije međunarodne politike.³⁴ Bez obzira na legitimnost sudova i utvrđene činjenice negatori genocida ratne zločince smatraju herojima i zaštitnicima srpskog naroda. Unutar ovog

³² Ibid.

³³ Rovčanin, B. Genocid nad Srbima nikoga ne boli, IN4S, 29.3.2021, dostupno na: <https://www.in4s.net/genocid-nad-srbima-nikoga-ne-boli/>.

³⁴ Cipek, T. Historijski revizionizam u Bosni i Hercegovini: Socijaldemokratska politika sjećanja između dva totalitarizma, FES, 2019, dostupno na: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/15658.pdf>.

revizionističkog pristupa, genocid u Srebrenici je nastavak zavjere protiv Srba iz Drugog svjetskog rata - „da li bi danas postojala ovakva BiH da nije počinjen genocid nad Srbima u Drugom svjetskom ratu?“³⁵ Također, primjeri revizionizma se mogu vidjeti u korištenju i daljeg historijskog perioda - „Srbi (su) narod koji je preživio genocid u dva rata, a sada doživljava da potomak onih koji su činili zločine - Austrougara, sada u liku visokog predstavnika Valentina Incka, Srbima drži predavanje o tome“.³⁶

Trijumfalizam i nacionalni historijski revizionizam

Veličanje zločinaca osuđenih za ratne zločine je sveprisutno, u javnom prostoru i političkom djelovanju. Slavljenje ratnih zločinaca i slavljenje genocida kroz institucije i popularnu kulturu pretvorilo je zaostavštinu genocida u naslijeđeno „kulturno dobro“ u zajednicama počinitelja.³⁷ Revizionisti iskrivljuju činjenice vezane uz ratove devedesetih i to one koji se odnose na uzroke rata, žrtve i počinioc zločina. Trijumfalizam sa druge strane - predstavlja ratova i zločine kao nacionalne pobjede i odvija se na sistematičan i osmišljen način.

Uloga medija u diseminaciji negatorskih i trijumfalističkih narativa je bila vrlo izražena u posmatranom periodu. Obezbjedenje medijskog prostora, posebice onog koji je dostupan širokoj javnosti - poput web portala, društvenih medija, tv programa, značilo je promociju različitih oblika i formata negiranja. Ovdje su bili zastupljeni i osporavanje broja i identiteta žrtava, pravne kvalifikacije genocida, odgovornosti za počinjeni zločin, zavjere usmjerene protiv Srba, političke zavjere sudova za bivšu Jugoslaviju, viktimološki prikaz Srbije i Srba u odnosu na devedesete i Drugi svjetski rat, mjerenje i pozicioniranje srpskih i bošnjačkih žrtava, upozoravanje na opasnosti za Republiku Srpsku (RS), glorificiranje zločinaca. Mediji koji se bave promocijom negiranja genocida ujedno koriste medijski prostor za obračun sa neistomišljenicima. Primjeri, koji nerijetko sadržavaju neki od oblika nasilja ili potiču na nasilje, prisutni su u reakcijama na podršku filmu „Quo vadis, Aida“, kada su se na udaru medija i društvenih medija našli glumica Milena Radulović (optužena kako je „izdala Srbiju“ dok su komentari išli do toga da je nije trebalo podržati kada je progovorila o vlastitom seksualnom zlostavljanju), Zoran Kesić (nazivan izdajnikom, srpskim izrodnom, onim koji hvali antisrpski film).³⁸

³⁵ Momić, D. Komšić bi da linčuje poslanike prvog saziva, Glas Srpske, 1.3.2021, dostupno na: https://www.glassrpske.com/lat/novosti/vijesti_dana/komsic-bi-da-linčuje-poslanike-prvog-saziva/352437.

³⁶ Dodik: Ne može se favorizovati jedna istina, treba uvažiti činjenice, Srna, 12.7.2020, dostupno na: <https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Dodik-Ne-moze-se-favorizovati-jedna-istina-treba-uvaziti-cinjenice/609994>.

³⁷ Hanson Green, M. Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici, Srebrenica 2020.

³⁸ Tviter gori zbog voditelja koji hvali antisrpski film: Quo vadis, Kesiću? Republika, 21. 3. 2021., dostupno na: <https://www.republika.rs/zabava/kultura/267163/tviter-gori-zbog-voditelja-koji-hvali-antisrpski-film-quo-vadis-kesicu>.

Na meti nacionalista našli su se i srpski glumci koji se pojavljuju u filmu i koji su proglašeni izdajnicima.³⁹

Slični medijski napadi su bili usmjereni na organizatore i predstavu „Srebrenica. Kad mi ubijeni ustanemo“ izvedenu u Beogradu 2020.godine. Na portalu Afera se navodi da „u predstavi se podgreva haški mit o genocidu u Srebrenici i srpskom narodu nameće kolektivna krivica... Da sve bude još tragičnije, u predstavi glume poznati srpski glumci Ivan Jevtović i Boris Milivojević (u ulozi Ratka Mladića), kao i operna pevačica Katarina Jovanović... Helsinški odbor za ljudska prava nije nikakva organizacija koja se bavi ljudskim pravima, već je u pitanju klasična antisrpska organizacija koja lobira u interesu naroda sa kojima smo bili u sukobu devedesetih i sa kojima danas imamo suprotne interese. To je lobistička organizacija koja služi za promociju hrvatskih, albanskih i bošnjačkih interesa, a za blaćenje Srba. Njih i finansiraju oni sa zapada koji stoje iza agresije na naš narod tokom devedesetih.“⁴⁰ Napadi su nastavljeni: na kapiji Centra za kulturnu dekontaminaciju, gdje je predstava igrana, stavljene su poruke na kojima piše: “U Srebrenici nije bilo genocida”, a autori i protagonisti predstave nazivaju se monstrumima i poziva se na njihovo kažnjavanje.⁴¹

4.2. Negiranje u Bosni i Hercegovini

U BiH je negiranje počinjenog genocida u Srebrenici nastavljeno i u periodu od maja 2020. do maja 2021. godine. Učestalo negiranje genocida u BiH je prisutno kroz medije, politiku i u javnom prostoru. Prema podacima iz istraživanja, negiranje u BiH dolazi većinom od strane istih osoba i istih medija kao i prethodnih godina. Uočava se tendencija opetovanog negiranja, doprinoseći time kulturi nekažnjivosti.

U većini objavljenih medijskih članka u BiH kojima se osporava ili propituje počinjeni genocid izvori informacija su uglavnom političari, historičari, kao i obični građani. Nažalost, u ovim medijskim izvještavajima se prvenstveno koristi termin „zločin“ umjesto genocid.

Negiranje genocida u BiH se gotovo normaliziralo kao dio političke ideologije, i prolazi uglavnom bez osuda i velike medijske reakcije. Ova praksa nije lokalizirana samo u području

39 Mirić, B. Srpski glumci koji igraju u filmu o Srebrenici, bosanskom kandidatu za Oskara, na meti nacionalista, Noizz, 10.2.2021., dostupno na: <https://noizz.rs/kontra/nacionalisti-napa-li-srpske-glumce-koji-igraju-u-bosanskom-filmu-que-vadis-aida/j7m6q44>

40 Stojanović, H. Sramno: Na predstavi o Srebrenici u Beogradu skrnavili zastavu i vredali SPC! Izmišljali lažni genocid! Afera, 2.10.2020., dostupno na: [http://nedeljnikafeta.net/sram-no-na-predstavi-o-srebrenici-u-beogradu-skrnavili-zastavu-i-vredjali-spc-izmišljali-lazni-genocid](http://nedeljnikafeta.net/sram-no-na-predstavi-o-srebrenici-u-beogradu-skrnavili-zastavu-i-vredjali-spc-izmišljali-lazni-genocid/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=sramno-na-predstavi-o-srebrenici-u-beogradu-skrnavili-zastavu-i-vredjali-spc-izmišljali-lazni-genocid)

41 Mišić, G. Hajka na autora i protagoniste predstave o Srebrenici u Beogradu, Al Jazeera, 7.10.2020., dostupno na: <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2020/10/7/hajka-na-autora-i-protagoniste-predstave-o-srebrenici-u-beogradu>

Srebrenice, već je prisutna u političkom djelovanju na lokalnom nivou u različitim dijelovima entiteta RS. Na primjer, u mjesecu aprilu 2020. godine zamjenik gradonačelnika grada Prijedora Žarko Kovačević, iz Ujedinjene Srpske, na svom Facebook profilu je postavio fotografiju sa natpisom “U Srebrenici nije bilo genocida”. Na Facebook profilu ovog političara nalaze se i slike Ratka Mladića, optuženog za genocid, zločin protiv čovječnosti i ratne zločine u BiH.⁴² Na lokalnim izborima 2020.godine novoizabrani gradonačelnik Banje Luke Draško Stanivuković gostujući na televiziji N1 komentarisao je presude Haškog suda, tvrdeći da se radi o političkoj osudi Srba i da počinjeni zločin nije genocid.⁴³ Unutar političkog djelovanja nacionalističkih stranaka, negiranje genocida i drugih ratnih zločina nerijetko čini centralno mjesto. Način na koji se ova tema tretira od strane političkih predstavnika uključuje navode o ‘favoriziranju jedne istine’ i ‘sumnjive istine’, ‘suđenje samo Srbima’ (Milorad Dodik, predsjednik SNSD-a, član Predsjedništva BiH),⁴⁴ ‘bio je zločin ali ne genocid’ (Draško Stanivuković, PDP),⁴⁵ Revizionizam ovdje uključuje relativizirajuće iskaze koji zločine svoje ‘strane’ neprekidno umanjuju i uvijek ih dovode u vezu sa zločinima suprotne strane.

Odricanje od odgovornosti se tako veže za srpski narod, srpsku zemlju, ističući da je iste potrebno odbraniti od neistina i obilježavanja kao genocidnih. Iskrivljeni narativ o namjerama utvrđivanja genocida se predstavlja kao opasnost na kolektivnom nivou (naroda), onemogućavajući da krivična pravda postigne svoj cilj i da oni koji su počinili zločine tako i budu percipirani. Ovime se nadalje cijeli narod drži u strahu od kolektivnog obilježavanja, produbljujući podjele i mitološke narative o vječnom neprijateljstvu. U takvom stanju permanentnog održavanja napetosti i insistiranju na interpretaciji prošlosti umjesto na činjenicama, svakako ne pomaže veličanje osuđenih ratnih zločinaca koji u BiH imaju status heroja. Grafiti ratnih zločinaca, te poruke i simboli koji se vežu za Srebrenicu i genocid, niču na javnim površinama i u ovom izvještajnom periodu – poput grafita između Sapne i Teočaka kojima se slavi Ratko Mladić i zlokobno spominje Srebrenica; kao i murala Ratku Mladiću u Foči.⁴⁶

42 Šušnjar, A. Negiranje genocida: Kako to radi Žarko Kovačević, zamjenik gradonačelnika Prijedora. Inforadar, 29.3.2021.godine, dostupno na: <https://inforadar.ba/negiranje-genocida-kako-to-radi-zarko-kovacevic-zamjenik-gradonacelnika-prijedora/>

43 Sramotni Stanivuković negirao genocid u Srebrenici i presude Karadžiću i Mladiću, Radiosarajevo.ba, 25.11.2020., dostupno na: <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/sramotni-stanivukovic-u-srebrenici-nije-bilo-genocida-presude-karadzicu-i-mladicu-ne-priznajem/397702>

44 Dodik: Ne može se favorizovati jedna istina, treba uvažiti činjenice.

45 Sramotni Stanivuković negirao genocid u Srebrenici i presude Karadžiću i Mladiću.

46 Mural pored lika Ratka Mladića sadrži i poruke: “U vatri i oluji tvoje ime Republikom Srpskom bruji”, “Nek je tvojoj majci hvala”.

Vlada RS-a je 2004. godine usvojila izvještaj Komisije o događajima u Srebrenici i oko nje, u kojem je utvrđeno da su počinjeni zločini u razdoblju od 10. do 19.6.1995., ali je 2018. godine izvještaj stavljen van snage u Narodnoj skupštini. Nakon ovoga su formirane dvije komisije: Komisija za istraživanje stradanja Srba u Sarajevu od 1991. do 1995. godine i Komisija za istraživanje stradanja svih naroda u srebreničkoj regiji u periodu 1992-1995. godine. Povodom odluke Vlade RS-a da formira dvije komisije, oglasio se i Ured visokog predstavnika (OHR) i Američka ambasada u BiH podsjećajući da su MSP i MKSJ zaključili da je u Srebrenici počinjen genocid, te da se treba suočiti s prošlošću i prihvatiti istinu, bez obzira koliko je ona bolna bila. Formiranje nove komisije za Srebrenicu ima očiti zadatak da relativizira i politizira ovaj zločin, posebno imajući u vidu vrijeme kada se osnivaju i očekuju rezultati rada ove komisije (izborni periodi u BiH). Iako je izvještaj nove komisije trebao biti završen u 2020. godini, njegovo objavljivanje je prolongirano. Međutim, o radu komisije se povremeno izvještava, držeći u fokusu relativizaciju i izvještaje koji već u najavi imaju tačno određenu svrhu.

Direktor centra za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica Vlade RS Milorad Kojić izjavio je da se samo činjenicama može doći do istine o dešavanjima u Srebrenici, a ne nametanjem rezolucija koje proizilaze iz neutemeljenih presuda Srbima za navodni genocid. Prema njegovim riječima, iz istraživanja nove Komisije je jasno vidljivo da istina nije onakva kakvom je bošnjačka strana želi prikazati.⁴⁷ Podršku osnivanju i radu ove komisije su dali predstavnici entitetskih i državnih vlasti, iz političkih stranaka RS-a. Predsjednica RS Željka Cvijanović se tako oglasila o Komisiji navodeći da se stručnjaci ozbiljno i profesionalno bave tim poslom, izbjegavajući političke zamke.⁴⁸ Predsjednik Narodne skupštine Republike Srpske Nedeljko Čubrilović, na primjer, navodi da je neophodno da Srbi budu aktivniji u dokazivanju svog viđenja Srebrenice i da će u tom kontekstu rad komisije omogućiti „da svijetu predstavimo svoje viđenje te ukupne situacije“.⁴⁹ Nikola Špirić, zamjenik predsjedavajućeg Doma naroda Parlamenta Bosne i Hercegovine, također ističe da Komisija za Srebrenicu radi na utvrđivanju činjenica dodajući da on lično neće izgovoriti genocid – nego zločin u Srebrenici, kao i da „svi Srbi u BiH koji kažu da je u Srebrenici bio genocid mogu stati u ovaj (televizijski) studio“.⁵⁰

47 Do istine doći činjenicama o Srebrenici, a ne rezolucijama, Srna, 15.7.2020., dostupno na: <http://www.srna.rs/novosti/808543/do-istine-doci-cinjenicama-o-srebrenici-a-ne-rezolucijama.htm>.

48 Cvijanović: Srpska imala najmanje otpuštenih radnika tokom epidemije, Blic.rs, 15.06.2020., dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/republika-srpska/cvijanovic-srpska-imala-najmanje-otpusenih-radnika-tokom-epidemije/mfcgq60>.

49 Čubrilović: Moramo biti aktivniji u dokazivanju svog viđenja Srebrenice, Glas Srpske, 16.7.2020., dostupno na: https://www.glassrpske.com/cir/novosti/vijesti_dana/cubriloVIC-mora-mo-biti-aktivniji-u-dokazivanju-svog-vidjenja-srebrenice/325107.

50 Špirić za N1: Zašto ne zabrani i kažnjavanju negiranja genocida?, N1, 15.4.2021, dostupno

Podrška radu komisije je došla i od predsjednice Udruženja žena žrtava rata Republike Srpske Božice Rajilić, koja navodi da se udruženja iz FBiH godinama služe lažima, lažnim podacima, rade po nalogu političara i izvrću teze s ciljem i namjerom da samo oni budu prikazani kao žrtve, da niko drugi nije stradao. “Nije bio genocid u Srebrenici. U Srebrenici se desio zločin kao što se desio i u Vozući, Bradini, Kazanima i brojnim drugim mjestima na kojima su Srbi bili žrtve. Bošnjaci prave mit od Srebrenice iz sasvim drugih razloga iz želje da srpski narod, koji je stradao od ustaškog i fašističkog terora i preživio genocid, prikažu kao genocidan. To je najbrutalnija laž i protiv tih laži se bori Kojić i ima našu punu podršku”, navodi se. U istom članku, čije autorstvo potpisuje Srna, predsjednik Saveza logoraša Republike Srpske Anđelko Nosović rekao je da predstavnici brojnih bošnjačkih udruženja ne predstavljaju žrtve, već zločince.⁵¹

Objekti komisije za završile sa svojim radom. Komisija za istraživanje stradanja svih naroda u srebreničkoj regiji u periodu 1992-1995. godine još uvijek nije omogućila pristup javnosti svom izvještaju, dok je izvještaj Komisije za istraživanje stradanja Srba u Sarajevu od 1991. do 1995. godine objavljen 13. aprila 2021. godine i naišao je na diskvalifikaciju od strane OHR-a,⁵² Balkanske istraživačke mreže u Bosni i Hercegovini (BIRN)⁵³ i drugih medija u zemlji i regionu.

Negiranju genocida u BiH doprinosi nedostatak zakonske zabrane negiranja genocida i drugih ratnih zločina. Na državnom nivou do sada su podnesene dvije inicijative za zakonsko regulisanje zabrane negiranja genocida, holokausta i drugih ratnih zločina. Prvi prijedlog podnesen je 2011. godine, a drugi 2016. godine. Prijedlozi nisu usvojeni, jer nisu dobili potrebnu entitetsku saglasnost zbog glasova delegata iz RS-a. Pored toga, na državnom nivou predlagane su izmjene i dopune Krivičnog zakona BiH, koje bi omogućile procesuiranje slučajeva negiranja genocida i ratnih zločina. Ni ovi prijedlozi nisu usvojeni - na sjednici Doma naroda Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine 2021. godine, delegati iz reda srpskog i hrvatskog naroda bili su protiv usvajanja izmjena i dopuna Krivičnog zakona BiH, čime je propao posljednji u nizu pokušaja da se zabrani negiranje sudski utvrđenih činjenica o genocidu u Srebrenici.⁵⁴ U FBiH je 2016. godine Naša stranka

na: <https://ban1info.com/vijesti/spiric-za-n1-zasto-ne-zabrani-i-kaznjavanju-negiranja-genocida/>

51 “Kojić se bori za istinu, koja smeta Bošnjacima”, RTRS, 19.2.2021., dostupno na: <https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=422194>.

52 59th report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, Ured Visokog predstavnika, 05.04.2021., dostupno na: <http://www.ohr.int/59th-report-of-the-high-representative-for-implementation-of-the-peace-agreement-on-bosnia-and-herzegovina-to-the-secretary-general-of-the-united-nations/>

53 BIRN Fact-Check: Is the Bosnian Serb Report on the Sarajevo Siege Accurate, Haris Rovčanin, Albina Sorguc, BIRN, 22.04.2021, dostupno na: <https://balkaninsight.com/2021/04/22/birn-fact-check-is-the-bosnian-serb-report-on-the-sarajevo-siege-accurate/>

54 U junu 2019. godine delegat u Domu naroda Parlamentarne skupštine BiH Zlatko Miletić u parlamentarnu proceduru uputio je Prijedlog dopuna Krivičnog zakona BiH kojim bi se dopu-

predložila nacrt zakona kojim se zabranjuje negiranje genocida i minimiziranje ratnih i zločina protiv čovječnosti, i iako je usvojen u Predstavničkom domu, nikada nije dospio na dnevni red Doma naroda.⁵⁵ Inicijativa za zakonsku regulaciju u RS i Brčko Distriktu nije bilo. Krivični zakoni BiH, kao ni entitetski u RS-u ne tretiraju zabranu negiranja genocida ili drugih ratnih zločina, dok u FBiH postoji odredba (čl. 163. Krivičnog zakona FBiH) kojom se negiranje postavlja kao kondiciona odredba – odnosno zabranjeno je ukoliko izaziva narodnosne, rasne i vjerske mržnje, razdor ili netrpeljivosti. Pored toga, ova krivična odredba u praksi se ne koristi.⁵⁶

4.3. Negiranje u regionu

Praksa negiranja genocida u zemljama regiona Zapadnog Balkana je također prisutna, prvenstveno u Srbiji i Crnoj Gori. Prekrajanje historije je u regionu već odavno postalo otvorena državna politika. Vlasti ne samo da ne obeshrabruju negiranje i relativizaciju genocida u Srebrenici nego nerijetko i same učestvuju u kreiranju takvog narativa.

Mnogi mediji, političari i historičari u Srbiji direktno negiraju genocid. Elementi negiranja genocida u Srbiji uključuju teorije zavjere protiv Srba, proglašavanje presuda za genocid političkim, te revizionizam koji se isprepliće sa mitologijom iz Drugog svjetskog rata. Mitovi se tako nastavljaju u narativu o Srebrenici, tvrdeći da je jedini genocid na ovim prostorima u prošlom vijeku počinjen nad Srbima, a dokaz su Jasenovac, Donja Gradina, Garavice, Jadovno, Pag i brojna druga srpska stratišta. Osim revizionizma, vidi se potreba naglašavanja srpskih žrtava (iz rata devedesetih i Drugog svjetskog rata) kao da jedne žrtve isključuju druge, odnosno kao da jedan zločin može ili treba opravdati ili izbrisati drugi.

Različiti primjeri negiranja su zabilježeni u Srbiji: poput grafita, medijskog izvještavanja, političkih i akademskih događaja, ali i napada na organizacije i pojedince u Srbiji koji se suprotstavljaju osporavanju genocida i/ili veličanju ratnih zločinaca. Genocid se naziva nepostojećim, navodnim, izmišljenim, nesvršenim.

Početkom 2021.godine u žižu javnosti je došao oglas beogradske prodavnice "011" da prodaje dukserice s natpisom „Nož, žica“. Radi se o sloganu koji desničarske grupe u Srbiji, kao i neke

nio zakonodavni okvir i omogućio da negiranje genocida i ratnih zločina bude prepoznato i sankcionirano.

55 Gačanić, L. Pravna regulacija zabrane negiranja (poricanja), minimiziranja, opravdavanja ili odobravanja genocida, holokausta, zločina protiv čovječnosti ili ratnih zločina u Bosni i Hercegovini.

56 Džaferagić, N. Kako spriječiti negiranje genocida u Srebrenici – potrebe vs. stvarnost, Detektor.ba, 29.4.2020., dostupno na: <https://detektor.ba/2020/04/29/kako-sprijeciti-negiranje-genocida-u-srebrenici-potrebe-vs-stvarnost/>.

fudbalske navijačke grupe, koriste u znak veličanja genocida u Srebrenici. Ministarstvo trgovine i Tržišna inspekcija su zabranili prodaju i reklamiranje spornog artikla, navodeći da „Nož, žica“ nedvosmisleno poziva na izazivanje nacionalne i vjerske mržnje. „011“ šop je tim povodom objavio na Facebooku izvinjenje: „Želimo da uputimo javno izvinjenje svima koje smo uvredili našom jučerašnjom objavom. Nije nam bila namera da propagiramo bilo koji vid mržnje ili netrpeljivosti prema bilo kome. Poruka spornog artikla je imala sasvim drugi cilj od onog koji se u stranim, domaćim medijima i na društvenim mrežama predstavlja“.⁵⁷ Slučaj je popraćen burnim reakcijama javnosti.

U februaru 2021.godine su u Novom Sadu osvanuli grafiti „Ratko Mladić srbski heroj“, „U Srebrenici nije bilo genocida“. Par mjeseci ranije, grafiti iste sadržine su osvanuli na ulazu u zgradu novinara Dinka Gruhonjića koji je poznat po kritiziranju vlasti u Srbiji, posebno njenih stavova prema Kosovu, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini.⁵⁸

Grafiti u Novom Sadu
(Izvor:Nenad Lazić/Nova.rs - objavljeno 9.2.2021.godine)

57 Srbija, ratni zločini i Srebrenica: Zabranjena prodaja garderobe s natpisom „Nož, žica“, BBC News, 15.1.2021, dostupno na: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-55675649>

58 Lalić, A. Novi Sad osvanuo unakažen grafitima mržnje, Nova.rs, 9.2.2021, dostupno na: <https://nova.rs/vesti/drustvo/foto-novi-sad-osvanuo-unakazen-grafitima-mrznje/>.

U aprilu 2021.godine je Centar za međunarodnu saradnju i održivi razvoj (čiji je predsjednik Vuk Jeremić, lider Narodne stranke) u saradnji sa Pravnim fakultetom iz Niša organizovao online diskusiju "U ime pravde". Na istoj su promovirani stavovi da je "odluka kojom je Međunarodni sud pravde odredio masakr u Srebrenici kao genocid jedna od najkontroverznijih", te kako „u Srbiji o toj temi traje žestoka debata i to sa veoma dobrim razlogom”.⁵⁹ U sličnim raspravama i intervjuima, navodi se 'haška istina' kao nametnuti normativ koji je potrebno preispitivati zbog budućih generacija.

Proglašavajući ih 'izdajnicima sopstvenog naroda', na meti napada u Srbiji su se našle Žene u crnom, Marinika Tepić,⁶⁰ a svaki pokušaj odgovornog odnosa spram genocida u Srebrenici - što u pravilu znači izlazak iz okvira službenog narativa - pretvara se u pokušaj proglašenja ili pristajanja na to da su Srbi genocidni narod. Drugačiji glasovi su uvijek izdajnički, neprijateljski, plaćenički. Tako se u Saopštenju Srpske desnice upozorava da se vodi "hajka na lidera Srpske desnice, od strane dokazanih izdajnika Srbije i Nato lobista oličenih u Mariniki Tepić", te da "mi ćemo se iz Srpske desnice boriti da ih što pre oteramo na političko smetlište srpske istorije kao izdajnike srpskog naroda".⁶¹ Aleksandar Šešelj iz SRS, ide dalje te daje prijedlog "da prestane sa finansiranjem nevladinih organizacija. To su oni koji vređaju nacionalni identitet, promovišu genocid u Srebrenici, skrnave spomenik patrijarhu Pavlu",⁶² odnosno da Srbija što prije zaustavi finansiranje antisrpskih i antivladinih nevladinih organizacija.

Republika Srbija, iako ima određena zakonska rješenja o zabrani negiranja genocida - zakonodavstvo Srbije zabranjuje negiranje, odobravanje i umanjivanje zločina genocida, ali samo onog koji dovodi do nasilja ili izazivanja mržnje, te samo onog koji su utvrdili MKS i srbijanski sudovi - ne i MSP ili MKSJ. U praksi se pokazuje da se na teritoriji Srbije progone oni/e koji pokušavaju obilježiti 11. juli, dok negatori genocida u Srebrenici bez ikakvih problema učestvuju u javnom životu, i to često obnašajući visoke pozicije u državi.

59 Marković, T. Negiranje Srebrenice, omiljena zabava srpskih političara, Al Jazeera, 11.4.2021. godine, dostupno na: <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2021/4/11/negiranje-srebrenice-omiljena-zabava-srpskih-politicara>.

60 Marinika Tepić je bila jedan od predlagača da Skupština Srbije usvoji Rezoluciju o genocidu u Srebrenici i da Srbija proglasi 11. jul za Dan sećanja na genocid u Srebrenici i tražila je da se najoštrije osuđuje genocid i svako poricanje genocida.

61 Dostupno na: <https://www.pirotskevesti.rs/saopstenje-srpske-desnice/>.

62 Valentina Rekoć (23): Država nam je devastirana; Aleksandar Šešelj (27): NVO skrnave spomenik patrijarhu Pavlu, Blic.rs, 24.5.2020, dostupno na: <https://www.blic.rs/vesti/politika/dobro-dosli-u-nasu-politicku-buducnost-valentina-rekovic-23-drzava-nam-je-devastirana/y53zt-tr>.

Vrlo slične prakse se vide i u Crnoj Gori. U decembru 2020. godine u Skupštini Crne Gore pokrenuta je inicijativa za usvajanje rezolucije kojom će se priznati genocid počinjen u Srebrenici i zabraniti njegovo javno negiranje i umanjjenje. Ipak, skupštinska većina je odbila uvrstiti ovu tačku na dnevni red. Negiranje genocida je nastavljeno, što pokazuje primjer poslanika Demokratskog fronta Jovana Vučurovića koji je tokom rasprave o novoj vladi izjavio da ne priznaje genocid u Srebrenici.⁶³

Recentni događaji u Skupštini Crne Gore su izazvali brojne reakcije u regionu: ministar pravde Vladimir Leposavić je u martu 2021. godine u Skupštini Crne Gore izjavio da je spreman da prizna da se u Srebrenici dogodio genocid "kad se to i nedvosmisleno utvrdi". Oporio je i legitimitet Haškog tribunala koji je presudio da je u Srebrenici počinjen genocid. Na Leposavićeve izjave o Srebrenici EU je poručila da odbacuje i osuđuje svako poricanje, relativizaciju ili pogrešno tumačenje genocida u Srebrenici. U ovom slučaju prvi put se dogodilo javno preispitivanje političke odgovornosti imenovanih dužnosnika nakon što negiranja genocida u Srebrenici. Bez obzira na konačni ishod ovog slučaja, samo pokretanje pitanja smjene ministra za ljudska i manjinska prava Vladimira Leposavića u Crnoj Gori, pokazuje da je - u kontekstu vladavine prava i poštovanja evropskih vrijednosti - neprihvatljivo sa javne funkcije negirati činjenice o genocidu u Srebrenici.⁶⁴

Da negiranje nije rezervisano isključivo za crnogorske institucije vidljivo je iz primjera koji su zabilježeni u ovom izvještajnom periodu:

- Na zidu oko Hadži Ismailove džamije u Nikšiću i na samom ulazu u džamiju, osvanuli su natpisi: "Srebrenica", "Turci", "Nikšić biće Srebrenica", a nacrtana su i četiri ćirilična slova S.⁶⁵
- Na zgradi aerokluba Berane u januaru 2021.godine, pored aerodroma u ovom crnogorskom gradu, ispisan su grafiti mržnje: "Kolji Šiptare", "Živiš Arkane", "Srebrenica", "Oj Pazaru novi Vukovaru". U augustu

63 Skandalozno u Crnoj Gori: Vučurović (DF) tvrdio da u Srebrenici nije bilo genocida, izazvao žestok odgovor poslanika BS, Tutinske novine, 5.12.2020, dostupno na: <https://tutin-skenovine.com/skandalozno-u-crnoj-gori-vucurovic-df-tvrdio-da-u-srebrenici-nije-bilo-genocida-izazvao-zestok-odgovor-poslanika-bs/>.

64 Crnogorski premijer smijenio ministra koji negira genocid u Srebrenici: "Nedopustivo je da iznosi svoje privatne stavove", Dnevnik.hr, 5.5.2021., dostupno na: <https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/crnogorski-premijer-smjenjuje-ministra-koji-je-negirao-genocid-u-srebrenici---646652.html>

65 Mandić, S. Na džamiji u Nikšiću osvanuli natpisi: "Nikšić biće Srebrenica", "Turci", nacrtana i četiri S, Vijesti.me, 10.2.2021., dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/511083/na-dzamiji-u-niksicu-osvanuli-natpisi-niksic-bice-srebrenica-turci-nacrtana-i-cetiri-s>

prošle godine, veliki broj fasada privatnih kuća u beranskom naselju Talum, koje je većinski nastanjeno stanovništvom islamske vjeroispovijesti bile su ispisane sličnim grafitima.⁶⁶

- Opštinski Savjet za davanje predloga naziva naselja, ulica i trgova većinom glasova usvojio je predlog u 2021. godini da jedna ulica u Beranama dobije ime generala Ratka Mladića - bivšeg komandanta Vojske Republike Srpske osuđenog za genocid u Srebrenici.⁶⁷ Predsjednik Općine Berane Dragoslav Ščekić je poručio da neće potpisati prijedlog da se ulica u ovoj lokalnoj zajednici nazove po osuđenom ratnom zločincu Ratku Mladiću, jer prijedlog nije zakonski utemeljen.
- Tokom protesta zbog pokretanja smjene ministra Leposavića grupa mladića razvila je transparent na kome piše "Zbog Srebrenice sa funkcije se Srbin skida, upamtite nije bilo genocida".⁶⁸ Okupljanja su organizovana u Nikšiću, Podgorici, Beranama, Bijelom Polju i Baru.
- Reakcije iz BiH i Srbije na situaciju u Crnoj Gori ukazuju da se i ovdje ponavlja narativ o borbi protiv srpskog naroda u Crnoj Gori, žrtvovanju i kažnjavanju srpskog naroda. Primjera radi, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kosovskoj Mitrovici, Dejan Mirović objašnjava: „Normalno bi bilo da srpski narod i njegova tri centra Beograd, Podgorica i Banjaluka povodom identitetskih i kulturnih pitanja nastupaju kao jedno, a da povodom svega ostalog krupnog imaju dogovor i zajednički pristup i nastup kad god je moguće... U Crnoj Gori Đukanović cepa srpsku naciju...lako je RS formirala dve komisije (Srebrenica) koje treba da isteraju istinu na videlo, Đukanović se bez zadržke svrstao protiv Srba".⁶⁹

U vrijeme završetka ovog Izvještaja, Skupština Crne Gore je usvojila rezoluciju kojom je najoštrije osuđen genocid u Srebrenici i razriješila Vladimira Leposavića funkcije ministra pravde i ljudskih prava u Vladi Crne Gore zbog relativizacije tog genocida.

66 Zastrajući grafiti osvanuli u Crnoj Gori: Veličaju Arkana, genocid u Srebrenici, Radiosarajevo.ba, 24.1.2021., dostupno na: <https://radiosarajevo.ba/vijesti/regija/zastrajuci-grafiti-osvanuli-na-zgradi-u-crnoj-gori-velicaju-arkana-genocid-u-srebrenici/404316>

67 Predložili da Ratko Mladić dobije ulicu u Beranama, Pobjeda, 5.2.2021., dostupno na: <https://www.pobjeda.me/clanak/predlozili-da-ratko-mladic-dobije-ulicu-u-beranama>.

68 Skandalozan i sraman transparent na skupu podrške Leposaviću, CDM, 5.4.2021., dostupno na: https://www.cdm.me/politika/skandalozan-i-sraman-transparent-na-skupu-podrske-leposavicu/?fbclid=IwAR0vrrd867HF0jnHp-9yLA00dZa2d_LrHGC3SAQIW0M-rdQnkO7Y8Bns1MU

69 U čiju korist Milo Đukanović cepa srpsku naciju? Glas javnosti, 12.6.2020., dostupno na: <https://www.glas-javnosti.rs/crna-gora/u-ciju-korist-milo-dukanovic-cepa-srpsku-naciju-7600>.

4.4. Publikacije u službi negiranja genocida u Srebrenici

Način na koji se publikacije koriste kao instrument negiranja genocida u Srebrenici su vidljive i u periodu 2020-2021. godina. Pored komemorativnih praksi, političkog diskursa, osporavanje počinjenog zločina i sudski utvrđenih činjenica se i kroz pisana djela utiskuje u kolektivno pamćenje. Jednom napisana i objavljena, djela (knjige, publikacije, izvještaji) se opetovano koriste kao relevantni izvori i argumenti u širenju službenog srbijanskog narativa o Srebrenici. Poražavajući, ali ujedno i vrlo zastupljeni i raznovrsni, primjeri korištenja literature o negiranju i relativizaciji genocida u Srebrenici su zabilježeni u Srbiji i inostranstvu.

U aprilu 2021. godine u beogradskom listu „Vreme“ u broju 1578. objavljen je tekst „Trovačka literatura za obolele“. U tekstu je objavljeno da su pacijentima oboljelim od Covida-19 u privremenoj bolnici smještenoj u sportskoj hali Arena (Beograd) dostupne tri publikacije „Pečata“, među kojima i „Srebrenica - službena laž jedne epohe“ kojom se negira genocid u Srebrenici.⁷⁰

U publikaciji „Srebrenica - službena laž jedne epohe“ (objavljena 2013. godine u izdanju Istorijskog projekta Srebrenica i sedmičnika „Pečat“ iz Beograda) navodi se, između ostalog, da je „brojka od 8000 žrtava u Srebrenici 'napabirčena'“, osporavaju se dokazi Haškog tribunala, iskazi svjedoka i forenzički nalazi.⁷¹

Publikacije u beogradskoj Covid bolnici (Izvor: List „Vreme“, br. 1578., 1. april 2021.)

70 <https://www.glas-javnosti.rs/crna-gora/u-ciju-korist-milo-dukanovic-cepa-srpsku-naciju-7600>.

71 Sabljaković U. Trovačka literatura za obolele, Vreme, br. 1578., Beograd, 1.4.2021, dostupno na: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1930998>.

71 Ibid.

Nakon što su se u javnosti pojavile informacije o publikacijama koje negiraju genocid u Srebrenici više organizacija za zaštitu ljudskih prava u Srbiji⁷² zatražilo je od Ministarstva zdravlja i Ministarstva odbrane ove zemlje da utvrde ko je omogućio dopremanje velikog broja primjeraka publikacije "Srebrenica - službena laž jedne epohe" u privremenu Covid bolnicu. Pored toga iz organizacija su „zahtijevali da se publikacija neodložno povuče iz pomenute bolnice, kao i svih drugih javnih/državnih mjesta na kojima je izložena“, navedeno je tada u saopštenju ovih organizacija.⁷³ U zajedničkom saopštenju organizacije su istakle utvrđenu individualnu krivičnu odgovornost velikog broja pripadnika srpskih oružanih formacija i političkih institucija koje su djelovale u cilju ostvarenja projekta "Velike Srbije", čiji je genocid u Srebrenici bio sastavni i neizbježan dio. Nadalje se u saopštenju navodi „ako državne institucije Srbije ćute na propagandu čiji je cilj poricanje genocida u Srebrenici, to će biti znak više da su i danas na strani politike režima Slobodana Miloševića“.⁷⁴

U maju 2020. godine, portal sa sjedištem u Chicagu Serbian Times objavio je tekst „Srpska pravda u gradu Hilari Klinton“,⁷⁵ u kojem navodi da je u jednoj čikaškoj školi izmijenjen školski program, i to onaj dio koji se odnosi na izučavanje, kako kažu, "građanskog rata" u BiH. Kako je navedeno u tekstu, na insistiranje izvjesnog Ranka Ristića iz školskih je lekcija izbačena riječ genocid, a sve nakon što je njegova kćerka Katarina Ristić napisala školski esej u kojem je problematizirala uglavnom općeprihvaćene podatke o agresiji na BiH. Prema informacijama iz teksta događaj se desio 2017. godine, a medijski je promovisan tri godine kasnije.⁷⁶ Tekst sa portala Serbian Times su iskoristili mediji u RS-u i u Srbiji i ponovo, između ostalog, negirali genocid u Srebrenici.⁷⁷ U augustu 2020. godine komplet od tri knjige "U Srebrenici

72 Inicijativa mladih za ljudska prava, Beogradski centar za ljudska prava, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Centar za praktičnu politiku, Centar za primenjenu istoriju, Žene u crnom, Sandžački odbor za zaštitu ljudskih prava i sloboda, Vojvođanski građanski centar, Građanska akcija Pančevo, Fond za humanitarno pravo.

73 NVO: Otkud u kovid bolnici knjige u kojim se negira genocid u Srebrenici, N1 Beograd, 07. 04. 2021., dostupno na: <https://rs.n1info.com/vesti/nvo-otkud-u-kovid-bolnici-knjige-u-kojim-se-negira-genocid-u-srebrenici/>.

74 Zajedničko saopštenje organizacija civilnog društva: Utvrditi odgovornost za dopremanje publikacije "Srebrenica - službena laž jedne epohe" u kovid bolnicu u "Štark areni", Beogradski centar za ljudska prava, Beograd, 07. 04. 2021.; dostupno na: <http://www.bgcentar.org.rs/zajednicko-saopstenje-organizacija-civilnog-drustva-utvrditi-odgovornost-za-dopremanje-publikacije-srebrenica-sluzbena-laz-jedne-epohe-u-kovid-bolnicu-u-stark-areni/>.

75 Kovačević, A. Srpska pravda u gradu Hilari Klinton: Katarina svojim školskim zadatkom iz američkih udžbenika izbrisala laži o Srbima kao ubicama i Tesli i Đokoviću kao -ratnim zločincima!, 21.5.2020; dostupno na: <https://serbiantimes.info/srpska-pravda-u-gradu-hilari-klinton-katarina-svojim-skolskim-zadatkom-iz-americkih-udzbenika-izbrisala-lazi-o-srbima-kao-ubicama-i-tesli-i-dokovicu-kao-ratnim-zlocincima/>.

76 Bh. konzul na udaru srpskih medija, Stav, Sarajevo, 3.6.2020, dostupno na: <https://arhiv.stav.ba/bh-konzul-na-udaru-srpskih-medija/>.

77 Vujičić, D. MUDŽAHEDINI su nam sve SPALILI, baku SILOVALI i UBILI, a od mene su tražili da pišem o GENOCIDU nad Bošnjacima: Kako je Katarina Ristić iz Čikaga poništila LAŽI O SRPSKOJ KRIVICI, 24.5.2020., dostupno na: <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:866681-MUDzAHEDI-NI-su-nam-sve-SPALILI-baku-SILOVALI-i-UBILI-a-od-mene-su-trazili-da-pisem-o-GENOCIDU-nad-Bošnjacima-Kako-je-Katarina-Ristic-iz-Cikaga-ponistila-LAZI-O-SRPSKOJ-KRIVICI> Između ostalih tekst su objavili i: Alo.rs, Novosti.rs, Telegraf.rs, RTRS, SRNA, Infosrpska i drugi.

nije bilo genocida", čiji je autor lider radikala i osuđeni ratni zločinac za zločine protiv čovječnosti Vojislav Šešelj, postale su javna, odnosno državna svojina Republike Srbije. Riječ je o knjigama u kojima Šešelj negira da se dogodio genocid u Srebrenici i tvrdi da „pokušaji višestrukog naduvavanja broja i lažiranja identiteta srebreničkih žrtava predstavljaju perfidnu i podmuklu političku konstrukciju bez uporišta u realnosti“. Knjige je SRS u oktobru 2019. godine poklonila srbijanskom ministru odbrane Aleksandru Vulinu što je objavljeno i na web stranici Agencije za borbu protiv korupcije, u katalogu poklona.⁷⁸

Tokom perioda ovog Izvještaja zabilježena su medijska (re) afirmiranja ranije objavljenih knjiga i publikacija, za potrebe aktuelnog negiranja utvrđenih činjenica o genocidu u Srebrenici. Nekoliko medija je izvijestilo o autoru Aleksandru Dorinu i njegovoj knjizi "Srebrenica, šta se stvarno zbilo" u kojoj je, između ostalog, negirao genocid nad Bošnjacima u Srebrenici.⁷⁹ U martu 2021. godine na portalu www.in4s.net objavljen je tekst „Šta je predstavnik UN, Amerikanac, Filip Korvin, rekao o Srebrenici“ u kojem se citiraju dijelovi iz navedene publikacije. U tekstu se dovodi u pitanje broj žrtava genocida i navodi da je civilni predstavnik UN-a Korvin tvrdio da je u Srebrenici ubijeno „oko 700 bosanskih muslimana“.⁸⁰

4.5. Globalni trendovi

U odnosu na period maj 2019 - maj 2020, koji je obuhvaćen Prvim izvještajem o negiranju genocida u Srebrenici, značajno je primijetiti da su se globalni trendovi u kontekstu priznavanja genocida i uvažavanja žrtva okrenuli u pozitivnom smjeru u ovom izvještajnom periodu (maj 2020. - maj 2021). Jedan od ključnih događaja koji je ovome doprinio je 25. godišnjica genocida u Srebrenici i Dan sjećanja na žrtve genocida u Srebrenici 11.7. 2021. godine, kada se putem video-obraćanja okupilo 45 šefova država, premijera i ministara vanjskih poslova iz cijelog svijeta koji su govorili o značaju borbe protiv nekažnjivosti genocida, negiranja genocida i stalnog djelovanja na izgradnji mira i sprečavanju ponavljanja genocida i zločina protiv čovječnosti, kako u BiH, tako i na globalnoj razini.⁸¹ Također, značajno je osnažena komunikacija i saradnja između Memorijalnog centra Srebrenica sa institucijama i

78 Latković, N. Šešeljeve sramne knjige o Srebrenici postale državna svojina, NOVA RS, Beograd, 12.8.2020, dostupno na: <https://nova.rs/vesti/politika/seseljeve-sramne-knjige-o-srebrenici-postale-drzavna-svojina/>.

79 Barović, Đ. „Vesti“ me izbavile iz pakla, Vesti, 5.3.2021, dostupno na: <https://www.vesti-online.com/413497-2/>.

80 „Šta je predstavnik UN, Amerikanac, Filip Korvin, rekao o Srebrenici“, IN4S, 29. 03. 2021, dostupno na: <https://www.in4s.net/sta-je-predstavnik-un-amerikanac-filip-korvin-rekao-o-srebrenici/>.

81 Objavljena publikacija "Sjećanje na genocid u Srebrenici: Poruka civilizacije", Vijesti, 14.12.2020, dostupno na: <https://vijesti.ba/clanak/518205/objavljena-publikacija-sjecanje-na-genocid-u-srebrenici-poruka-civilizacije>

organizacijama koje istražuju i čuvaju sjećanje na Holokaust⁸² i genocid u Ruandi.⁸³ Zahvaljujući ovim aktivnostima, realizirane su brojne aktivnosti koje zajednički upozoravaju na opasnosti revizionizma, ali i sve što donose antisemitizam i islamofobija. Nominacija za prestižne svjetske filmske nagrade filma „Quo vadis, Aida“ je osigurala dodatno podizanje svijesti globalne javnosti o genocidu u Srebrenici što je podstaklo brojne novinare i istraživače da pišu o kontekstu i historijskoj pozadini ovog filma.⁸⁴

U generalnom globalnom kontekstu i dalje se bilježe trendovi koji dehumaniziraju muslimane i muslimanke, a mnogi od tih poruka i informacija otkrivaju potencijal za nova kršenja ljudskih prava, zločine i genocid protiv ove populacije: od negiranja islamu statusa religije, preko masovne prakse publikovanja lažnih vijesti o nasilju koje su navodno počinili muslimani/muslimanke, a sve je dominantniji narativ o 'nekompatibilnosti' muslimana/muslimanka za identitetom i lojalnošću državi.

Narativi ranije rezervisani isključivo za 'bijele supremaciste' danas su rašireni po cijelom svijetu te se koriste za opravdavanje i ugnjetavanje muslimanskih zajednica. Narativ koji se koristio u genocidu nad Bošnjacima u Srebrenici i širom BiH, danas se nazire u svim slučajevima masovne torture i zločina protiv čovječnosti širom svijeta.

S druge strane, Srebrenica, u kontekstu međureligijskog dijaloga, postaje važna tačka spajanja. Tako je papa Franjo u julu 2020. godine, govoreći o Srebrenici, poručio: „Nažalost, mržnja koja je doprinijela ovakvom krvoproliću i dalje je prečesto prisutna u različitim dijelovima svijeta. Izražavamo nadu da će je zamijeniti djela onih koji teže izgradnji bolje budućnosti, svijetu mira za generacije koje dolaze kroz dijalog razumijevanja i uvažavanja drugih“.⁸⁵

Borba protiv nasilnog ekstremizma i rasta desničarskih pokreta koji zagovaraju netrpeljivost prema drugom i drugačijem ostaju važne borbe za civilizaciju, a posebno za mirnu budućnost Evrope. Na tom putu, izuzetno je vrijedno prepoznati pozitivne trendove priznavanja genocida, uvažavanja žrtava i izvlačenja zajedničkih poruka i temelja za dijalog i izgradnju globalnog mira.

⁸² Kavazović and Kožemjakin: Together we remember Holocaust and Srebrenica genocide, Fena News, 12.5.2021, dostupno na: <https://www.fena.news/bih/kavazovic-and-kozemjakin-together-we-remember-holocaust-and-srebrenica-genocide/>.

⁸³ Stojanovic, B. MC Srebrenica o Danu sjećanja na genocid nad Tutsima: Da se nikome ne ponovi Bosna i Ruanda, Anadolu Agency, 7.4.2021, dostupno na: <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/mc-srebrenica-o-danu-sje%C4%87anja-na-genocid-nad-tutsima-da-se-nikome-ne-ponovi-bosna-i-ruanda-/2201242>

⁸⁴ Ruvic, D and Sito-Sucic, D. Oscar-nominated Bosnian film highlights Srebrenica genocide, Reuters, 20.4.2021., dostupno na: <https://www.reuters.com/article/us-awards-oscar-foreign-quo-vadis-aida-idUSKBN2C71E7>.

⁸⁵ Brljavac, B. Papa Franjo: Sukobe treba zamijeniti mir za generacije budućnosti kroz dijalog, razumijevanje i uvažavanje drugog, Anadolu Agency, 11.7.2020., dostupno na: <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/papa-franjo-sukobe-treba-zamijeniti-mir-za-generacije-budu%C4%87nosti-kroz-dijalog-razumijevanje-i-uva%C5%BEavanje-drugog/1906962>.

5. Godina negiranja: živjeti u Srebrenici

Period od 25 godina od počinjenog genocida u Srebrenici nije donio potrebnu satisfakciju i spokoj za žrtve, niti preuzimanje odgovornosti za počinjene zločine. Genocid je, sudeći prema praksama u samoj Srebrenici, još uvijek nit vodilja političkog djelovanja, identitetskih politika i osporavanja počinjenih zločina. Unatoč presudama i utvrđenim činjenicama, godina u kojoj su se održali lokalni izbori i obilježilo 25. godina od genocida, bila je ispunjena negiranjem ovog zločina i veličanjem odgovornih ratnih zločinaca. Živjeti u Srebrenici znači živjeti u okruženju u kojem zločin ispunjava javne prostore, lokalnu vlast, medijski prostor. U odnosu na stradale i preživjele, bilježi se odsustvo ne samo empatije već i bazične odgovornosti za uspostavljanje i održavanje mira. Ratni zločinci se veličaju, a dan počinjenja genocida slavi. Ovo se odražava na lokalnu zajednicu, i na sigurnost bošnjačkog stanovništva koje u njoj živi.

U ovom dijelu Izvještaja su obrađene dvije studije slučaja, na lokalnom nivou. Kao što se može vidjeti iz oba primjera, kontekst u kojem nastaju i održavaju se ovakve prakse je sveprisutan i kontinuiran, čime se i učvršćuju negatorski narativi i omogućava nastavak ovakvih djelovanja. Ovdje se ne radi samo o negiranju genocida, već i izostanku mehanizama za sprečavanje istog.

5.1. Studija slučaja: Istočna alternativa - Dan oslobođenja Srebrenice

Udruženje građana „Istočna alternativa“ iz Bratunca i predsjednik ovog udruženja Vojin Pavlović u proteklom godinama su u više navrata izazivali nemir među bošnjačkim stanovništvom u Srebrenici postavljanjem plakata podrške ratnim zločincima,⁸⁶ postavljanjem spomen ploča.⁸⁷ Od ovog udruženja dolazio je i niz drugih inicijativa poput postavljanja spomenika ruskom ambasadoru u Ujedinjenim nacijama (UN)

⁸⁶ U Izvještaju o negiranju genocida u Srebrenici 2020., Srebrenica, 2020., navodi se da je udruženje „Istočna alternativa“ odgovorno za postavljanje plakata širom Srebrenice na kojima je lik generala Ratka Mladića uz riječi „Genocida nije bilo“ i „Bog te poživio i zdrav nam bio“.

⁸⁷ Uoči 24. godišnjice genocida nad Bošnjacima u Srebrenici u organizaciji udruženja „Istočna alternativa“ u Srebrenici je na zgradi nekadašnje policijske stanice postavljena ploča sa natpisom „U slavu i pomen nevino postradalim Srpskim žrtvama regije Birač i Podrinja od 1992. do 1995. godine počinjenim od strane muslimanskih hordi“. Ploča je uklonjena, ali je u organizaciji srpskih boračkih organizacija 26. jula 2019. godine postavljena nova ploča na kojoj stoji natpis: „Pomeni, Gospode, u carstvu svome, srpske mučenike, koji ostadoše u enklavi Srebrenica, a svirepo stradaše od muslimanskih zločinaca na ovom mjestu i u svojim domovima, u toku 1992. godine“ (dostupno na: <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/%C4%8D-lanovi-srpskih-udru%C5%BEenja-postavljena-nova-provokativna-spomen-plo%C4%8D-a-u-srebrenici/1542397>)

Vitaliju Čurkinu u Srebrenici koji je uložio veto na rezoluciju iz 2015. godine o priznavanju genocida u Srebrenici u Vijeću sigurnosti UN-a,⁸⁸ prijedloga Skupštini opštine Srebrenica da dodijeli najveće opštinsko priznanje Čurkinu povodom Dana opštine Srebrenica koji se obilježava svakog 11. marta,⁸⁹ kao i zahtjeva rukovodstvu opštine Srebrenica za pronalaženje i odobravanje lokacije u centru tog grada gdje bi se, prema njegovoj zamisli, trebala podići spomen - bista austrijskom piscu i negatoru genocida Peteru Handkeu.⁹⁰ Tom prilikom je Pavlović izjavio da je Handke „nobelovac i zaslužuje svo poštovanje Srba, a to da mu se podigne bista je najmanje što možemo da učinimo za njega u znak zahvalnosti.“⁹¹

Dana 30. 4. 2020. godine saopštenjem za javnost Vojin Pavlović je obznanio javnosti da planira 11. jula iste godine organizovati „proslavu Dana oslobođenja Srebrenice“. U saopštenju je navedeno da „proslava oslobođenja Srebrenice 11. jula 1995. nije tjeranje inata bilo kome, već predstavlja istorijski dan za Republiku Srpsku, kao i za Srbe u Podrinju. Od tog datuma ne treba da bježimo i da ga se stidimo, jer da nije bilo oslobođenja Srebrenice svi Srbi iz tog kraja bili bi pobijeni ili protjerani od zločinačkih hordi Nasera Orića“⁹²

Tri sedmice prije obilježavanja 25. godišnjice genocida nad Bošnjacima „Sigurne zone UN-a Srebrenica“ iz jula 1995. godine Vojin Pavlović je u centru Srebrenice, zalijepio plakat kojim je pozvao građane da „obilježe 11. juli kao Dan oslobođenja Srebrenice“. Na ovom plakatu bila je slika Ratka Mladića, komandanta Vojske RS-a, koji je u međuvremenu pravosnažno osuđen na doživotni zatvor zbog genocida u Srebrenici i zločina u BiH, te zahvala Vojsci Republike Srpske.⁹³

88 Salimović, S. Hoće Čurkina u Srebrenici zbog poricanja genocida, Radio Slobodna Evropa, 28.6.2017. dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/srebrenica-spomenik-vitaliju-curkinu/28583672.html>.

89 "Istočna alternativa": Čurkin i Jolović za najveća opštinska priznanja, RTRS, 9.2.2018, dostupno na: <https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=288816>.

90 Vojin Pavlović: Saopštenje za javnost, UPS media, Prijatelji Srebrenice, 21.11.2020., dostupno na: <https://www.upsmedia.ba/vijesti/vojini-pavlovic-saopstenje-za-javnost>

91 Ibid.

92 "Istočna alternativa" priprema proslavu Dana oslobođenja Srebrenice, Insaider.in, 30.4.2020., dostupno na: <https://www.insaider.in/novost/658354/istocna-alternativa-priprema-proslavu-dana-oslobodjenja-srebrenice>.

93 Ibid

Fotografija plakata „Istočne alternative“ zalijepljenog u Srebrenici (Foto: Dnevni avaz, 24. 6. 2020.)

Predsjednik udruženja „Istočna alternativa“ Vojin Pavlović lijepi plakate u Srebrenici (Foto: Dnevni avaz, 24. 6. 2020.)
Dana 25. 11. 2020. godine

Vojin Pavlović podnio je Osnovnom sudu u Srebrenici krivičnu prijavu protiv visokog predstavnika međunarodne zajednice u BiH Valentina Inzka zbog „njegove najave nametanja zakona o zabrani negiranja genocida“, čime se, kako je naveo Pavlović u prijavi, „krši Ustav i zakoni BiH“. ⁹⁴

94 Udruženje iz RS podnijelo krivičnu prijavu protiv Valentina Inzka, Raport.ba, 25.11.2020., dos-

U Bratuncu je 7. marta 2021. godine postavljen bilbord kojim je čestitan rođendan haškom optuženiku za ratne zločine i genocid u Bosni i Hercegovini Ratku Mladiću. Bilbord na kojem se, uz Mladićev, nalazio i lik predsjedavajućeg predsjedništva BiH Milorada Dodika postavilo je također Udruženje građana "Istočna alternativa", što je potvrdio i predsjednik ovog udruženja Vojin Pavlović. U njegovoj izjavi stoji: "Ja sam lično postavio bilbord. Mi to radimo unazad dvije, tri godine kako bi iskazali poštovanje prema generalu Mladiću, te Miloradu Dodiku jer su oba rođeni u isti dan".⁹⁵ Postavljanjem bilborda u Bratuncu je samo nastavljena praksa veličanja osuđenih ratnih zločinaca.

Bilbord posvećen Ratku Mladiću i Miloradu Dodiku u Bratuncu (Foto: Dnevni avaz, 7. 3. 2020.)

5.2. Studija slučaja: Lokalni izbori u Srebrenici

U novembru 2020. godine održani su lokalni izbori u Srebrenici. Nakon što je Centralna izborna komisija Bosne i Hercegovine (CIK) utvrdila da je na izborni dan bilo kršenja izbornih pravila donesena je odluka da se ponište izbori u Srebrenici na 26 redovnih biračkih mjesta i dva mjesta u odsustvu. Ponovni izbori na redovnim biračkim mjestima (i dva mjesta u odsustvu) su zakazani za 21. februar 2021. godine. Zbog nezadovoljstva odlukama CIK-a da ne poništi izbore u potpunosti Bošnjaci u Srebrenici okupljeni oko koalicije „Moja adresa: Srebrenica“ su bojkotovali izbore održane 21. feburara 2021. godine. Uprkos bojkotu, CIK je potvrdio rezultate ponovljenih izbora na kojima je za načelnika izabran Mladen Grujičić.

tupno na: <https://raport.ba/udruzenje-iz-rs-podnijelo-krivicnu-prijavu-protiv-valentina-inzka/>
95 Osuda bilborda sa likom Ratka Mladića u Bratuncu, Radio Slobodna Evropa, 7.3.2021.; dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/31138301.html>.

Aktuelni načelnik općine Srebrenica Mladen Grujičić prvi put na poziciju načelnika izabran je 2016. godine. Izbor Grujičića 2016. godine ojačao je „nacionalističke srpske elemente koji se bave negiranjem genocida u lokalnoj zajednici“.⁹⁶ Sam Grujičić je više puta javno negirao genocid, ali i dovodio u pitanje broj žrtava genocida. Prilikom održavanja Komemorativne sjednice Skupštine općine Srebrenica⁹⁷ 10. jula 2020. godine Grujičić je rekao „da mu nije dovoljan spisak od 8.372 ubijenih ljudi da prizna genocid“.⁹⁸ U nastavku je osporavan ne samo broj već i relativiziran počinjeni zločin: "Nije bitan broj, stradanje svakog čovjeka je tragedija. Treba se uvažavati i riječ Srba. Imali ste načelnika prije mene koji je negirao da se desio zločin nad Srbima".

Grujičić je doveo u pitanje i rad suda u Hagu, te međunarodne presude, navodeći da su mehanizmi i presude u okviru krivične pravde. Grujičić je kazao da je „Haški tribunal koji je formiran da bi pomirio narode u BiH, stvorio još veći jaz između naroda. Kvalifikacijama da se Haški tribunal „stavio otvoreno na stranu jednog naroda da bi pečat stavio na drugi narod“⁹⁹ zapravo se ponavlja teorije o međunarodnoj antisrpskoj zavjeri kao oblik negiranja genocida.

U predizbornom periodu, da bi se animirali glasači, pogotovo oni koji žive u Srbiji, negiranje genocida je bilo dio zvanične kampanje srpskih političkih stranaka i kandidata za načelnika Mladena Grujičića. U oktobru 2020. su „Srpske stranke pozvale Srebreničane u Srbiji da podrže Grujičića“ na lokalnim novembarskim izborima. S ciljem animiranja glasača srpski politički predstavnici iz Srebrenice su obilazili srbijanske gradove, a Grujičić je u izjavama za medije pojasnio da srpske stranke imaju jedinstven cilj „da omoguće opstanak i dolazak ljudi u Srebrenicu, te da postoje i najave da će se Bošnjaci vratiti politici koja teži izdvajanju Srebrenice iz Republike Srpske, kao i optužbama za genocid na račun srpskog naroda.“¹⁰⁰

Produžena ruka ovakvih političkih praksi u Srebrenici je

96 Hanson Green, M. Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2020.

97 Odluka o održavanju Komemorativne sjednice Skupštine općine Srebrenica usvojena je u lokalnom parlamentu 2007. godine. Komemorativna sjednica je posvećena svim žrtvama rata sa područja općine Srebrenica.

98 Fašizam na djelu / Mladen Grujičić o Srebrenici: Nije mi dovoljan spisak od 8372, Radio Sarajevo, 10.7.2020., dostupno na: <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/mladen-grujicic-o-srebrenici-nije-mi-dovoljan-spisak-od-8372/382922>.

99 Durmišević, F. Grujičić negira genocid: Treba neko odgovarati i a sve srbe koji su ovdje stradali, Hayat TV, 10.7.2020., dostupno na: <https://hayat.ba/grujicic-negira-genocid-treba-neko-odgovarati-i-za-sve-srbe-koji-su-ovdje-stradali/210821/>.

100 Srpske stranke pozvale srebreničane u Srbiji da podrže Grujičića, Glas Srpske., 28.10.2020., dostupno na: <https://www.glassrpske.com/lat/novosti/izbori/srpske-stranke-pozvale-srebrenicane-u-srbiji-da-podrze-grujicica/337621>. Tekst „Srpske stranke pozvale srebreničane u Srbiji da podrže Grujičića“ objavljen je na agenciji SRNA, a nakon čega su ga preuzeli, između ostalih, Glas Srpske, Nezavisne novine, Infobirac.net

Udruženje građana i informativni portal „Despotovina“ na kojem se često „analiziraju“ događaji u Srebrenici i intenzivno pruža podrška ratnim zločincima, sud u Hagu karakteriše kao antisrpski, međunarodne presude ne priznaju, a genocid nad Bošnjacima se negira. Portal „Despotovina“ je na Badnje večer 6. januara 2019. godine objavio niz fotografija iz Srebrenice uz opis: „Evo nas u Srebrenici uoči još jednog velikog srpskog praznika“ aludirajući na riječi ratnog zločinca Ratka Mladića koji je osuđen pred Haškim tribunalom za genocid.¹⁰¹ „Despotovina“, prema informacijama sa samog portala, djeluje uz pomoć Ministarstva spoljnih poslova i Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije.¹⁰² Finansijsku podršku portalu je pružila i Općina Srebrenica.¹⁰³

101 Vele, F. Portal podržan od Vlade Srbije čestitao Badnje večer uz riječi zločinca Mladića!, Radio Sarajevo, 9.1.2019, dostupno na: https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/portal-podrzan-od-vlade-srbije-cestitao-badnje-vece-uz-rijeci-zlocincamladica/323651?fbclid=IwAR0Uw_8tevTTg67tESFoGGJxEGd1EioT21DEZntUQp7qpSN3Thw-Q7_uUk

102 Ibid.

103 Kuloglija, N. Odjeci ultranacionalističkih narativa u Srebrenici 25 godina nakon genocida,

6. „U Evropskoj uniji nema mjesta za negatore“: Važna tačka na putu EU integracija Zapadnog Balkana

Evropska unija je, kroz svoje djelovanje u BiH, aktivno podržavala borbu protiv negiranja genocida u Srebrenici. Ove godine je to reafirmirano i podrškom rekonstrukciji arhiva Memorijalnog centra Srebrenica, ali i sa nekoliko snažnih poruka specijalnog predstavnika Evropske unije u BiH ambasadora Johanna Sattlera.

„Da bismo spriječili zlo, moramo ga suštinski sagledati i suprostaviti mu se. Činjenice moraju biti dokumentovane, krivci izvedeni pred lice pravde, a sve žrtve identifikovane i ukopane. Proces oporavka se mora temeljiti na istini i pravdi, što je nužno i za odavanje počasti stradalima. Time se suštinski odbacuje sve što su počinioci zločina nastojali postići. Time se opovrgavaju i oni koji su pokušali da zataškaju zločin, kao i oni koji i danas pokušavaju negirati da se dogodio“, poručio je ambasador Sattler prilikom posjete Srebrenici.¹⁰⁴

Da će tema borbe protiv negiranja genocida ostati i jedna od tema budućeg nastavka procesa evropskih integracija, potvrđuje i mišljenje Evropske komisije o aplikaciji Bosne i Hercegovine za članstvo u Uniji, gdje se osuđuje revizionizam i poricanje genocida. O tome je, u svom izlaganju pred Vijećem sigurnosti, govorio i Visoki predstavnik za BiH Valentin Incko: „U nedostatku odgovornijeg ponašanja, ovo još jednom ukazuje na potrebu za kriminalizacijom veličanja ratnih zločinaca, kao i poricanja genocida. U svakom slučaju, ovdje bih ponovo podsjetio na mišljenje Evropske komisije o prijavi BiH za članstvo u EU, u kome se nedvosmisleno kaže: Revizionizam i poricanje genocida protivrječe najosnovnijim evropskim vrijednostima“.¹⁰⁵

U Izvještaju Evropske komisije o BiH za 2020. godinu, skrenuta je pažnja kako politički lideri u BiH i dalje osporavaju sudski utvrđene činjenice o ratnim zločinima i veličaju njihove počinioce.¹⁰⁶ Komisija je istakla da je potrebno onemogućiti visokim političkim čelnicima u BiH da osporavaju dokumentovane i utvrđene činjenice o ratnim događajima, zločinima i genocidu. Pored toga, potrebno je onemogućiti ih da dovode u pitanje i sumnju nezavisnost i nepristrasnost međunarodnih i domaćih sudova, kao i odluke istih.¹⁰⁷

Srebrenica, BIRN, 8. 7.2020.; dostupno na: <https://balkaninsight.com/2020/07/08/odjeci-ultranacionalistickih-narativa-u-srebrenici-25-godina-nakon-genocida/?lang=sr&fbclid=IwAR20xj-cE5Od8HdVkc9PQyI7oY8SVjYiMGFHWrfXMTKaV46QyUB3MmUMFMc>

104 Sattler, J. Ambasador Sattler: „Sjećanje i nada“, Delegation of the European Union to Bosnia and Herzegovina, 21.5.2021., dostupno na: <http://europa.ba/?p=72405>

105 Obraćanje visokog predstavnika Valentina Inzka Vijeću sigurnosti Ujedinjenih nacija, OHR, 4.5.2021, dostupno na: <http://www.ohr.int/obracanje-visokog-predstavnika-valentina-inzka-vijecu-sigurnosti-ujedinjenih-nacija-2/>

106 Džaferagić, N. Poslije decenije odbijanja, treba li nametnuti zakon o negiranju genocida?, Detektor.ba, 16.4.2021, dostupno na: <https://detektor.ba/2021/04/16/poslije-decenije-odbijanja-treba-li-nametnuti-zakon-o-negiranju-genocida/>

107 Aščerić, S. Zašto BiH još uvijek nema zakon o zabrani negiranja genocida i kako bi taj zakon trebao izgledati?, dostupno na: <https://zastone.ba/zasto-bih-jos-uvijek-nema-za->

Za povjerenika za proširenje Evropske unije Olivera Varhelyija genocid u Srebrenici je "još uvijek otvorena rana u srcu Evrope". "Ovaj dio evropske historije mora se održati protiv svakog pokušaja poricanja i revizionizma", poručeno je povodom 25. godišnjice genocida u Srebrenici.¹⁰⁸

U posljednjih godinu dana, najviši dužnosnici Evropske unije su istakli svoju posvećenost borbi protiv negiranja genocida. „Sjećanjem obnavljamo našu posvećenost da ne dopustimo da se takvi zločini ikada više ponove. Takvi odvratni postupci idu protiv naših najdubljih evropskih vrijednosti. Četvrt vijeka kasnije, još uvijek su šokantni, još uvijek gotovo nevjerovatni. Unatoč tome, i danas čujemo takve narative koji su vodili do ovih sramotnih postupaka. Revizionisti minimiziraju, ili čak poriču genocid. Drugi glorificiraju ratne zločince. Imamo jedinstvenu odgovornost da vodimo primjerom. Samo onda kada svi lideri prepoznaju zločine koji su počinjeni će narodima vaše zemlje biti zaliječene rane i moći će se približiti jedni drugima", poručio je u svom obraćanju povodom godišnjice genocida u Srebrenici predsjedavajući Evropskog vijeća Charles Michel.¹⁰⁹ David-Maria Sassoli, predsjednik Evropskog parlamenta, povodom 25. godišnjice genocida u Srebrenici je poručio: „Nije to samo najteži ratni zločin u Evropi od Drugog svjetskog rata, već i kolektivni neuspjeh kojeg se moramo duboko sramiti. Genocid u Srebrenici je ostavio duboke emocionalne ožiljke kod preživjelih i stvorio dugotrajne prepreke političkom pomirenju među etničkim grupama u Bosni i Hercegovini. U ime Evropskog parlamenta, želim poručiti da dijelimo vašu bol i uvijek ostajemo uz vas, u solidarnosti".¹¹⁰

Evropsko vijeće je u izvještajnom periodu, u više navrata, isticalo da je Evropska unija - unija vrijednosti u kojoj je poricanje dobro dokumentiranih činjenica o ratnim događajima, uključujući ratne zločine ili revizionizam, proturječilo tim najosnovnijim vrijednostima. „Očekuje se da će svaka zemlja koja teži pridruživanju EU poštivati i promovirati vrijednosti EU demokratije, ljudskih prava, tolerancije i pravde. To uključuje postupanje sa žrtvama genocida s najvećim poštovanjem i dostojanstvom", poručeno je iz Evropskog vijeća.¹¹¹

[kon-o-zabrani-negiranja-genocida-i-kako-bi-taj-zakon-trebao-izgledati/](#).

108 Srebrenica massacre, 25 years on Muslims still face Serb denial, France 24, 10.7.2020., dostupno na: <https://www.france24.com/en/20200710-srebrenica-massacre-25-years-on-muslims-still-face-serb-denial>.

109 Message of President Charles Michel for the commemoration of the 25th anniversary of the Srebrenica genocide, European Council, 11.6.2020., dostupno na: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/07/11/message-of-president-charles-michel-for-the-commemoration-of-the-25th-anniversary-of-the-srebrenica-genocide/>

110 Commemorating the 25th anniversary of the Srebrenica Genocide, 11.6.2020, dostupno na: https://twitter.com/ep_president/status/1281950621134979076?lang=en.

111 EU condemns Montenegro Justice Minister's denial of Srebrenica genocide, N1 Belgrade, 29.3.2021, dostupno na: <https://rs.n1info.com/english/news/eu-condemns-montenegro-justice-ministers-denial-of-srebrenica-genocide/>.

Evropska unija je zadržala raniji stav i prema Republici Srbiji, kojim je preduslov integracija ove zemlje u EU, između ostalog i priznavanje genocida u Srebrenici. Da se promjena pristupa na tom putu traži, potvrđuju i nedavne reakcije ključnih evropskih dužnosnika na negiranje genocida od crnogorskog ministra Vladimira Leposavića. EU je pokazala proaktivnost na tom putu, a tome su umnogome doprinijeli europarlamentarci-prijatelji BiH koji su svojim djelovanjem doprinijeli podizanju svijesti o genocidu u Srebrenici u radu Brisela.

7. Borba protiv negiranja genocida

Odgovornost prema žrtvama genocida i preživjelima je istrajnost u borbi protiv negiranja genocida. Borba protiv negiranja genocida sastavni je dio borbe za univerzalne vrijednosti čovječanstva. U proteklim godinama preživjele žrtve genocida okupljene u udruženja učinile su mnogo napora u borbi za istinu i pravdu, te u borbi protiv negiranja genocida. Borba protiv negiranja i borba za sjećanje na genocid u Srebrenici su prisutne u različitim formatima i uključuju umjetnost, pravnu regulaciju zabrane, široku društvenu uključenost i rad sa mladima. U svim ovim segmentima je važno djelovati jer zatiranje sjećanja i isključivanje činjenica o Srebrenici iz javnog života, javnog diskursa u BiH bio bi zaista posljednja faza genocida.

7.1. Zahtjevi za zakonsku regulaciju negiranja genocida i ratnih zločina

Negiranje i relativizacija zločina genocida u BiH je omogućeno činjenicom da ne postoji zakon ili odredba u okviru nekog od važećih krivičnih zakona kojim je kriminalizovano negiranje i poricanje genocida u Srebrenici.¹¹² Negiranje genocida i manipulacija ratnim narativima je i političko sredstvo kojim se kreira javno mnijenje. S druge strane negiranje, minimiziranje ili glorificiranje i odobravanje zločina podrija mir u zemlji.¹¹³

Jedan od važnih ciljeva udruženja koja okupljaju preživjele žrtve genocida jeste donošenje zakona o zabrani negiranja genocida u BiH. Predstavnice udruženja koja okupljaju preživjele žrtve genocidasu uvišenavrataupućivalepozive Visokom predstavniku u BiH da donese zakon o zabrani negiranja genocida. U julu 2020. godine upućena je peticija prema Visokom predstavniku u Bosni i Hercegovini Valentinu Inzku kojom je traženo „donošenje zakona o zabrani negiranja genocida i poništenje odlikovanja ratnih zločinaca u bosanskohercegovačkom entitetu Republika Srpska“.¹¹⁴

I pored toga što je visoki predstavnik u BiH, Valentin Inzko 11. jula 2019. godine tokom obilježavanja 24. godišnjice genocida u Srebrenici, rekao da će do 2020. godine BiH imati Zakon o zabrani negiranja genocida, to se nije dogodilo.¹¹⁵

U povodu Međunarodnog dana sjećanja 9. decembra 2020.

¹¹² Aščerić, S. Zašto BiH još uvijek nema zakon o zabrani negiranja genocida i kako bi taj zakon trebao izgledati?, ZaštoNe.ba, 02. 03. 2021., Sarajevo, dostupno na: <https://zastone.ba/zasto-bih-jos-uvijek-nema-zakon-o-zabrani-negiranja-genocida-i-kako-bi-taj-zakon-trebao-iz-gledati/>.

¹¹³ Gačanica, L. Nazivanje ratnih zločina pravim imenom u bosanskohercegovačkom društvu, op.cit.

¹¹⁴ Peticija Majki Srebrenice Inzku: Zaustavite negiranje genocida, N1, 10. 07. 2020., Sarajevo, dostupno na: <https://ba.n1info.com/vijesti/a446877-peticija-majki-srebrenice-inzku-zaustavite-negiranje-genocida/>.

¹¹⁵ Erjavac, D. Teško do zabrane negiranja genocida, Radio Slobodna Evropa, 16.7.2020.,

godine preživjele žrtve genocida su podsjetile javnost da Bosna i Hercegovina mora usvojiti zakon o negiranju genocida kako bi se „zaustavilo umanjivanje razmjera ovog zločina, o kome je potrebno govoriti svakodnevno kako se nikada i nigdje više ne bi ponovio.“¹¹⁶

TRIAL International i forum ZFD inicirali su pokretanje debate o neophodnosti donošenja zakona o zabrani poricanja genocida, holokausta, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina, u nastojanju da se uspostave i održe otvoreni razgovori s različitim akterima i relevantnim grupama o ovoj temi. Kao sastavni dio ove inicijative kreirana su dva dokumenta („Nazivanje ratnih zločina pravim imenom u bosanskohercegovačkom društvu“ i „Pravna regulacija zabrane negiranja (poricanja), minimiziranja, opravdavanja ili odobravanja genocida, holokausta, zločina protiv čovječnosti ili ratnih zločina u Bosni i Hercegovini“) s ciljem da se na različitim društvenim i političkim nivoima ukaže na prilike i potrebe rada na sprečavanju negiranja ili odobravanja ratnih zločina i zločinaca u BiH. Ova inicijativa ukazuje na važnost donošenja sveobuhvatne zakonske regulative koja bi dokrajčila kulturu nekažnjivosti. Pored toga, predstavljeni su modeli mogućeg zakonskog uređenja uz očekivane učinke takve regulative i preporuke. Prikaz „Nazivanje ratnih zločina pravim imenom u bosanskohercegovačkom društvu“ adresira paralelne nezakonodavne aktivnosti, poput obrazovanja, aktivizma, umjetnosti i kulture, vjerske zajednice i medijskog izvještavanja u cilju buđenja društvene svijesti na ovu temu.¹¹⁷

7.2. Primjeri drugih aktivnosti u borbi protiv negiranja genocida

U oktobru 2020. godine u Sarajevu je u organizaciji Univerziteta u Sarajevu, Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Instituta za historiju Univerziteta u Sarajevu i Univerziteta u Tuzli održana međunarodna naučna konferencija pod nazivom „Genocid nad Bošnjacima, Srebrenica 1995-2020.: Uzroci, razmjere i posljedice“. Konferencija je bila tematski fokusirana na tri aspekta: uzroci zločina genocida nad Bošnjacima u Srebrenici, drugi je razmjere počinjenog genocida i treći je posljedice tog genocida. Na konferenciji je učestvovalo više od 70 naučnika i istraživača iz dvanaest zemalja svijeta, a učesnici su izložili rezultate svojih istraživanja o genocidu nad Bošnjacima u Srebrenici.¹¹⁸

dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/srebrenica-genocid-negiranje-zabrana/30730544.html>.

¹¹⁶ Husarić, A. Međunarodni dan sjećanja na žrtve genocida: Zaustaviti i kazniti negiranje zločina, Detektor.ba, 09. 12. 2020., Sarajevo, dostupno na: <https://detektor.ba/2020/12/09/medjunarodni-dan-sjecanja-na-zrtve-genocida-zaustaviti-i-kazniti-negiranje-zlocina/>.

¹¹⁷ Kratki prikazi o negiranju ratnih zločina u Bosni i Hercegovini, dostupno na: <https://trial.ba/?p=878>.

¹¹⁸ Subašić – Galijatović, S. (ur). Zbornik sažetaka međunarodne naučne konferencije

Tokom 2020. godine društvena online mreža Facebook ažurirala je svoju politiku u vezi sa širenjem govora mržnje. Naime, na ovoj mreži je zabranjeno poricanje Holokausta. Na ovoj društvenoj mreži i dalje ostaju brojne grupe koje iskrivljuju činjenice o genocidu u Srebrenici, šire dezinformacije i dopuštaju govor mržnje u komentarima, koriste govor mržnje u vidu objava i komentara. Taj se govor mržnje posebno ističe u periodu obilježavanja godišnjice genocida u julu svake godine.¹¹⁹

Ploča s imenom Radovana Karadžića na Studentskom domu na Palama u decembru 2020. godine je zvanično skinuta. Tablu na Studentski dom u Palama Milorad Dodik je postavio 2016. godine pred lokalne izbore, zajedno sa suprugom i kćerkom Radovana Karadžića. Visoki predstavnik Valentin Incko je 2020. godine dao rok Miloradu Dodiku da tablu skine, zaprijetivši mu sankcijama.¹²⁰

7.3. „Quo Vadis, Aida“

„Quo Vadis, Aida?“ je prvi pokušaj da se kroz igrani film priča o genocidu u Srebrenici. Film je nastao u režiji bosanskohercegovačke rediteljice Jasmile Žbanić, a inspirisan je knjigom Hasana Nuhanovića „Pod zastavom UN-a - Međunarodna zajednica i zločin u Srebrenici“. Priča je ispričana kroz fiktivni lik prevoditeljice UN-a Aide Selmanagić, koja pokušava spasiti supruga i dvojicu sinova. Prikazivanje genocida u Bosni i Hercegovini na ekranu presudno je za doseganje globalne publike, ali i u borbi protiv poricanja genocida.¹²¹

Bosanskohercegovačka premijera ovog filma održana je u Memorijalnom centru Srebrenica. Premijerom su obuhvaćene dvije posebne projekcije - jedna za mlade iz Srebrenice i cijelog regiona, a druga za prijatelje filma, udruženja žrtava i zvanice. „O teškim temama treba pričati, treba praviti filmove, ali trebamo i naučiti voljeti jedni druge, živjeti zajedno i ja se nadam da će ovaj film, barem malo, doprinijeti razumijevanju, empatiji i zajedničkoj solidarnosti“, poručila je rediteljica Žbanić prije početka premijere u Potočarima.¹²²

„Genocid nad Bošnjacima, Srebrenica 1995-2020: uzroci, razmjere i posljedice“, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, 2020. Sarajevo.

119 Džaferagić, N. Zahtjevi Facebooku da zabrani negiranje genocida u Srebrenici poput negiranja holokausta, Detektor.ba, 27.10.2020., Sarajevo, dostupno na: <https://detektor.ba/2020/10/27/zahtjevi-facebooku-da-zabrani-negiranje-genocida-u-srebrenici-poput-negiranja-holokausta/>.

120 Abaz, M. Skinuta ploča s imenom Radovana Karadžića sa Studentskog doma Pale, Oslobođenje, 10.12.2020., dostupno na: <https://www.oslobodjenje.ba/vijesti/bih/skinuta-ploca-s-imenom-radovana-karadzica-sa-studentskog-doma-pale-611397>.

121 Karčić, H. ANALIZA - „Quo Vadis, Aida?“: Ekranizacija genocida u Bosni i Hercegovini, Anadolu Agency, 3.4.2021, Sarajevo, dostupno na: <https://www.aa.com.tr/ba/analiza-vijesti/analiza-quo-vadis-aida-ekranizacija-genocida-u-bosni-i-hercegovini/2196828>.

122 Halimović, Dž. Mladi o filmu 'Quo vadis, Aida?' u Srebrenici: Kada ćemo reći izvini?, Radio Slobodna Evropa, 10.10.2020., dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/mladi-o-filmu-quo-vadis-aida-u-srebrenici-kada-emo-reci-izvini-/30886222.html>.

Film „Quo Vadis, Aida?“ je u septembru 2020. premijerno prikazan u glavnom Takmičarskom programu 77. Venecijanskog film festivala, a u martu 2021. godine nominovan je i za nagradu Oskar u kategoriji za najbolji film van engleskog govornog područja.

Film je izazvao mnogo pažnje kako domaće, tako i regionalne javnosti, pogotovo u Srbiji gdje je od velikog broja medija okarakterisan kao „loš“, „antisrpski“, i „propagandni“. U srbijanskim medijima objavljen je niz naslova i tekstova u kojima je film „Quo Vadis, Aida?“ predstavljen kao antisrpski. Navest ćemo dva primjera: „Dara im je bila srpska propaganda, a šta je onda film Jasmile Žbanić 'Quo vadis, Aida?!' objavio je Informer u martu 2021. godine.¹²³ Srbijanski Standard u aprilu 2021. godine objavio je tekst pod naslovom „O filmu Quo Vadis, Aida ili priповest o srebreničkom Hobitonu“, autora Andreja Protića. Protić je u tekstu, između ostalog, negirao genocid. Protić se u tekstu pita zašto glavni lik nosi ime Aida koje po njemu nije dovoljno muslimansko, i objašnjava da „autori ovog propagandnog filmskog 'uratka' nisu sebi dopustili da ih 'zavedu emocije' gde bi glavni protagonista ponosno nosio ime 'Nusreta' ili 'Selma'“.¹²⁴

Filmski radnici iz Srbije koji su pružili podršku filmu „Quo Vadis, Aida“ u utrci za Oscara suočili su se sa prijetnjama i uvredama, poput srbijanske glumice Milene Radulović i reditelja Srđana Golubovića za kojeg je navedeno da „traži od Amerikanaca da Srbija i nema kandidata za Oscara zbog toga što Bosna i Hercegovina šalje priču o genocidu u Srebrenici“.¹²⁵ Na meti nacionalista u Srbiji našli su se i glumci koji igraju u filmu Boris Isaković i Jasna Đuričić koje su proglasili izdajnicima.¹²⁶

O filmu „Quo Vadis, Aida?“ u Srbiji su objavljeni i tekstovi koji nisu podlegli nacionalističkom narativu kroz koji se negira genocid. Primjer je tekst Saše Ilića „Quo vadis, Aida?“ na www.pescanik.net u kojem je, između ostalog, autor napisao da „izuzetni film Jasmile Žbanić posvećen je ženama Srebrenice i 8.372 njihovih ubijenih sinova, očeva, muževa, braće, rođaka, komšija... Pogledajmo ga bez apriornog negiranja i interpretativnog nasilja“.¹²⁷

123 Informer, 7.3.2021, Srbija, dostupno na: <https://informer.rs/vesti/drustvo/591275/jasmila-zbanic-quo-vadis-aida-daraiz-jasenovca-poredjenje-film-propaganda?fbclid=IwAR3RnX-UrTBMTNoUuwmpfE8V4tdJyrTqA7rKirLXO73iOb9MmGUSnXIMXy54>.

124 Protić, A. O filmu Quo Vadis, Aida ili priповest o „srebreničkom Hobitonu“, Standard.rs, 29.4.2021, dostupno na: <https://standard.rs/2021/04/29/a-protic-o-filmu-quo-vadis-aida-ili-pri-повest-o-srebrenickom-hobitonu/>.

125 Mišić, G. Žestoka polemika o filmu koji još niko nije ni vidio, Al Jazeera Balkans, 17.2.2021, Sarajevo, dostupno na: <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2021/2/17/polemika-o-srpskom-filmu-koji-jos-niko-nije-ni-vidio>.

126 Mirić, B. Srpski glumci koji igraju u filmu o Srebrenici, bosanskom kandidatu za Oscara, na meti nacionalista.

127 Ilić S., „Quo vadis, Aida?“, Peščanik.net, 10.12.2020, dostupno na: <https://pescanik.net/quo->

8. Preporuke

Slijedeći analizu prakse negiranja genocida, i odgovor treba biti adekvatan: kontinuirano insistiranje na činjenicama, u svim segmentima javnog diskursa. Sveprisutnost i raširenost negiranja genocida tako zahtijeva redovito i konkretno djelovanje u politički, medijski, javni prostor. Odgovornost za to imaju i vršioци javnih funkcija, političke elite, međunarodna zajednica, mediji, vjerske zajednice, civilno društvo, pojedinci i pojedinke. Insistiranje na očuvanju sjećanja zasnovanog na istini je jedini ispravan put ka miru u BiH. Stoga je potrebno raditi na različitim nivoima, različitim sredstvima, zajedničkim naporima – ne na borbi i kompromisu između interpretacija počinjenog zločina, već na prihvatanju činjenica i poticanju međuetničkog povjerenja.

Imajući u vidu da za većinu preporuka iz prošlogodišnjeg Izvještaja o negiranju genocida u Srebrenici nije bilo značajnih pomaka, preporuke se mogu ponoviti uz nove koje adresiraju tendencije uočene u periodu maj 2020.- maj 2021. Opšte preporuke za Bosnu i Hercegovinu su:

- Procesuiranje ratnih zločina

Krivično gonjenje je i dalje najvažnije u borbi protiv negiranja genocida u BiH. Neophodno je da domaći i regionalni sudovi ostanu opredijeljeni za poštovanje vladavine zakona i pravde na neovisan i nepristrasan način.¹²⁸ Revidirana strategija za rad na predmetima ratnih zločina predviđa da bi svi predmeti ratnih zločina trebalo da budu završeni do 2023. godine.

- Usvajanje zakona o zabrani negiranja, umanjivanja, opravdavanja ili odobravanja genocida, zločina protiv čovječnosti ili ratnih zločina na državnom nivou

Sveprisutno negiranje genocida u Srebrenici je dio sistemskog negiranja, poricanja, veličanja počinjenih ratnih zločina širom BiH. Ova praksa je gotovo normalizirana u javnom prostoru, a ne postoje sankcije ili pravne mogućnosti za njeno sprečavanje. Zakonske odredbe kojima bi se, kroz zaseban zakon ili dopunama Krivičnog zakona BiH, zabranilo negiranja, umanjivanja, opravdavanja ili odobravanja genocida, zločina protiv čovječnosti ili ratnih zločina bi omogućilo ostvarivanje temeljnih prava, najprije na dostojanstvo, poštivanjem odluka sudova. Potrebno je izmijeniti i propise koji uređuju izbornu zakonodavstvo tako da optuženi i osuđeni ratni zločinci ne mogu biti kandidirani niti izabrani na javne funkcije u BiH. Zakonska regulacija treba

[vadis-aida/](#)

¹²⁸ Hanson Green, M. Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2020.

spriječiti nastavak zapaljive retorike i produblivanje podjela u BiH. Također, zakonska regulativa zajedno s kontinuiranim radom u drugim oblastima (obrazovanje, kultura, civilno društvo, mediji) važan je segment izgradnje održivog mira. Ovakva zakonska rješenja predstavljaju preventivnu mjeru protiv rasizma i ksenofobije, i kao takve imaju važnu ulogu u izgradnji demokratskog društva i doprinose EU integracijama te regionalnoj saradnji.¹²⁹

- Zalaganje za reformu obrazovanja

U bosanskohercegovačkom obrazovnom sistemu, genocid u Srebrenici se isključuje iz udžbenika i školskih programa, čime se generacijama mladih onemogućuje pristup informacijama o zločinima koji su nedavno počinjeni u njihovim zajednicama. Segregacija u školama i postojanje alternativnih historijskih nastavnih planova koji isključuju precizne opise o nasilju nad Bošnjacima iz ratnih vremena neke su od najvažnijih prepreka miru i pomirenju u BiH.¹³⁰ Obrazovna reforma stoga ostaje neophodna. Politički akteri trebali bi zagovarati i provesti obrazovnu reformu unutar koje bi nastavni plan uključivao sudski utvrđen činjenični narativ genocida u Srebrenici. Doprinos obrazovnoj reformi u tom kontekstu mogu dati i međunarodna zajednica i civilno društvo. Važna je sinergija različitih aktera u ovoj reformi, kako bi se obrazovni sistem unaprijedio kao mjesto učenja, propitivanja i poticanja dijaloga; negiranje genocida u školama može se rješavati i na nižim nivoima obrazovnog sistema. Memorijalni centar Srebrenica spreman je pomoći kreatorima politika, upravama škola i nastavnicima da educiraju učenike o Srebrenici, kako kroz već postojeće tako i pokretanjem i saradnjom na novim aktivnostima.

- Govoriti glasno protiv negiranja genocida

Borba protiv negiranja zahtijeva saradnju i podršku inicijativama, aktivnostima, umjetnosti, medijima koji se bave mirovnim radom i promicanjem istine. Nužno je, posebno u javnom prostoru, osuditi historijski revizionizam, interpretacije, poticanje na mržnju i nasilje. U ovom izvještajnom periodu je posebno uočljiva potreba osiguranja podrške i sigurnosti onima koji zbog svog rada i suprotstavljanja zvaničnom narativu koji se bazira na negiranju, bivaju izloženi prijetnjama, napadima, pokušajima diskreditacije.

¹²⁹ Pravna regulacija zabrane negiranja (poricanja), minimiziranja, opravdavanja ili odobravanja genocida, holokausta, zločina protiv čovječnosti ili ratnih zločina, Forum ZFD i Trial International, 2020, dostupno na: http://www.dwp-balkan.org/userfiles/file/2402/new/Pravna_regulacija_Web.pdf.

¹³⁰ Hanson Green, M. Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2020.

Preporuke za pojedine aktere su sljedeće:

Međunarodna zajednica

- Najoštrije osuditi negiranja, opravdavanja, veličanja ratnih zločina i zločinaca, uključujući genocid u Srebrenici
- Uspostaviti sankcije za pojedince, nosioce vlasti i javne djelatnike u BiH koji javno negiraju genocid u Srebrenici ili veličaju osuđene ratne zločince,¹³¹ poput zabrane putovanja/ulaska, zamrzavanje imovine, i slično.
- Insistirati na prestanku retorike koja raspiruje međunacionalnu i međuetničku mržnju na putu BiH u EU
- Podržati inicijative za donošenje zakona o zabrani negiranja, umanjivanja, opravdavanja ili odobravanja genocida, zločina protiv čovječnosti ili ratnih zločina na državnom nivou
- Osigurati da se osuđujuće presude MKSJ automatski evidentiraju u krivičnim evidencijama BiH
- Podizati svijest na svjetskoj pozornici o štetnosti praksi negiranja genocida i zločina protiv čovječnosti u BiH i njihovom uticaju na stabilnost BiH i regiona

Politički akteri u Bosni i Hercegovini

- Suzdržati se zapaljive retorike, poticanja međunacionalne mržnje, negiranja ili veličanja presuđenih ratnih zločina
- Prihvatiti presude krivičnih sudova i odnositi se sa dostojanstvom prema žrtvama iz svih etničkih, nacionalnih, religijskih grupa u BiH
- Iskazati političku spremnost i odgovornost, te usvojiti odredbe na državnom nivou kojima se zabranjuje negiranje, opravdavanja, veličanja ratnih zločina i zločinaca, uključujući genocid u Srebrenici
- Izmijeniti nazive javnih mjesta, pravnih subjekata, manifestacija koje veličaju presuđene ratne zločine i zločince, kao i ukloniti takva obilježja sa javnih prostora
- Efikasno i nepristrasno procesuirati ratne zločine
- Zalagati se za obrazovnu reformu koja bi obezbijedila činjenični pristup obrazovanju o genocidu u Srebrenici

Politički akteri u regionu

- Podržati izgradnju mira u BiH kroz nemiješanje u

¹³¹ Prijetnje sankcijama (moguća zabrana ulaska u države članice Europske unije za Milorada Dodika) su u prethodnom periodu urodile plodom, kada je konačno uklonjena ploča s imenom Radovana Karadžića sa studentskog doma na Palama. Predsjednik Sjedinjenih Američkih Država je 2021. godine proširio je opseg uredbe kojom se definišu sankcije za pojedince i organizacije iz država Zapadnog Balkana, koji ugrožavaju mir i stabilnost regiona. Predviđaju se sankcije ukoliko se krše odluke Međunarodnog rezidualnog mehanizma za krivične sudove, nasljednika Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju.

unutrašnje poslove BiH, uskratiti podršku negiranju presuda za ratne zločine i političarima i drugim javnim djelatnicima koji promoviraju ove prakse u BiH

- Osuditi sve oblike historijskog revizionizma
- Izgraditi odgovoran odnos prema uspostavljanju i održavanju stabilnosti u regionu Zapadnog Balkana, uključujući sprečavanje zapaljive retorike o prošlosti
- Poticati konstruktivan dijalog o prošlosti, uključujući zvanične posjete, razmjene mladih, podizanje svijesti u vlastitim državama

Mediji

- Izvještavati odgovorno i etički o osjetljivim temama iz prošlosti - zasnivati izvještaje na činjenicama i poštovati patnju i stradanja žrtava i njihovih porodica, bez obzira kojoj etničkoj, nacionalnoj, religijskoj grupi pripadale
- Suzdržavati se senzacionalističkog izvještavanja koje izaziva ili potiče međunacionalnu mržnju
- Kreirati medijske sadržaje koji će prikazati pozitivne primjere, potaknuti konstruktivan dijalog i doprinijeti izgradnji mira u regionu
- Raditi na suzbijanju govora mržnje, posebno na društvenim mrežama i online portalima

Civilno društvo u Bosni i Hercegovini

- Osigurati umrežavanje inicijativa usmjerenih protiv negiranja genocida i drugih ratnih zločina, međusobnu podrška i zajedničko djelovanje
- Obezbijediti javni prostor za dijalog
- Unaprijediti saradnju sa obrazovnim sistemom, posebno osnovnim i srednjim školama.

8. Zaključak

Činjenice o genocidu u Srebrenici utvrđene izvan svake sumnje se sastoje od: pravne kvalifikacije počinjenog zločina genocida u kojem su više od 25.000 žena i djece prisilno deportirano; više od 8.000 muškaraca i dječaka bilo zatočeno, često mučeno, a zatim sistemski pogubljeno. Svaka tvrdnja suprotna ovim činjenicama narušava procese tranzicijske pravde, mira, dostojanstva žrtava. Negiranje genocida u Srebrenici se odvija i u lokalnoj zajednici i u državi, ali i u regionu i svijetu. Ovaj narativ se, kako je navedeno i u prošlogodišnjem izvještaju, uklapa u šire obrasce poput porasta desničarskog ekstremizma; jačanja etnonacionalističkih pokreta; jačanja islamofobije, antisemitizma i poricanja Holokausta. Negiranje i trivijalizacija historijskih genocida služi kao katalizator sadašnjeg i budućeg nasilja i institucionalizira retoriku mržnje koja prijete marginaliziranim zajednicama.

Poricanje genocida pokušaj je da se poreknu ili minimiziraju činjenice o obimu i težini pojave ovog ratnog zločina. Negiranje genocida jeste njegova posljednja faza: poriče se da zločini ispunjavaju definiciju genocida; propituje se dokazana namjera da se uništi grupa; osporava broj žrtava; krive se žrtve; osporava bilo kakva odgovornost te se promovišu teorije zavjere; osporava se sud; slave zločinci; proizvodi kolektivna amnezija. Za to vrijeme u BiH osuđeni i/ili optuženi za ratne zločine obavljaju javne funkcije; ulice i javne institucije dobijaju imena po osuđenim ratnim zločincima. Svrha krivičnih suđenja za ratne zločine je procesuirati i proglasiti odgovornim one koji to jesu, a državna/ društvena odgovornost je te presude prihvatiti i okončati suviše dugu kulturu nekažnjivosti i negiranja.

Snažan narativ u kojem se briše ili osporava stradanje Bošnjaka ima jasnu političku agendu. Ovim praksama dehumaniziraju se cijele generacije bh. građana/ki, nastavljajući zločin - no sada drugim sredstvima. Negiranje jeste dio zvanične strategije, no nije samo to već i osporavanje patnje i stradanja žrtava. Kako političke odgovornosti i empatije nema, sasvim je jasno da je potreban zakon koji će regulisati ove prakse kao nedozvoljene i time u javnom prostoru okončati negiranja i veličanja ratnih zločina i zločinaca. Pravna regulacija doprinijet će, makar simboličnom, poboljšanju statusa preživjelih. Važno je ugraditi u svijest, politički i društveni diskurs da su žrtve prepoznate, i da je zločin prihvaćen i da se smatra pogrešnim. Taktike negiranja se intenziviraju oko važnih datuma i događaja: tako je bilo i povodom obilježavanja 25 godina od genocida u Srebrenici, tokom predizborne kampanje i lokalnih izbora u BiH, filma "Quo vadis, Aida". Akti solidarnosti i protesta, kao i konkretne mjere u sferama zakonodavstva, obrazovanja i međunarodnih odnosa,

samo su neka od oruđa za borbu protiv negiranja genocida. Nalazi ovog istraživanja su pokazali kako izgleda negiranje - ko ga, gdje i kako čini, analiziran je sadržaj i posljedice negatorskih praksi. Institucionalizacija negiranja genocida je proizvela normalizaciju ovog narativa u BiH i regionu. Važno je zaustaviti negiranja genocida i interpretacije prošlosti ne samo zbog aktuelnog trenutka u kojem bi preživjeli dobili bar simbolično priznanje patnje, već i radi sprečavanja budućih nasilja. Ranjivost ovog područja je još vrlo svježna i očita, i baš zbog toga treba raditi na osiguranju mira, povjerenja i razumijevanja. Prihvatanje utvrđenih činjenica - kako o vrsti zločina tako i o odgovornosti - preduslov je postizanja bilo kakve pravde.

Autori i saradnici

Urednica (bosanska i engleska verzija)

Lejla Gačanica je doktorandica pravnih nauka, trenutno radi kao pravna savjetnica i neovisna istraživačica u oblastima suočavanja sa prošlošću sa fokusom na kulturu sjećanja, ljudska prava, antidiskriminacijske standarde. Autorica je objavljenih članaka, analitičkih, naučnih i istraživačkih radova u ovim oblastima. Koautorica je studije "Nazivanje ratnih zločina pravim imenom" o pravnoj regulaciji negiranja, minimiziranja, opravdavanja ili odobravanja genocida, holokausta, zločina protiv čovječnosti ili ratnih zločina, te studije Kultura sjećanja u lokalnim zajednicama u BiH.

Urednica (engleska verzija)

Monica Hanson-Green je međunarodna službenica za vezu i asistentica za istraživanje i uredništvo u Memorijalnom centru Srebrenica-Potočari Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine. Diplomirala je međunarodne studije na Univerzitetu u New Orleansu i magistrirala na Međunarodnom univerzitetu u Sarajevu za društvene i političke nauke sa usmjerenjem na Balkanske studije. Uredila je prvo izdanje Izvještaja o negiranju genocida u Srebrenici za 2020. godinu.

Autori i autorice

Tijana Cvjetićanin se već cijelu deceniju bavi onim što se na engleskom zove fact-checking, a na naš jezik bi se moglo prevesti kao "utvrđivanje činjenica", ili provjera tačnosti informacija. Tijana je učestvovala u kreiranju i vođenju dva pionirska projekta ove vrste u BiH, oba razvijena od organizacije "Zašto ne": Istinomjer (2010) i Raskrinkavanje (2017). Pored domaćih platformi za provjeru činjenica, Od proljeća 2019. godine, članica je Savjetodavnog odbora Međunarodne mreže za provjeru činjenica (International Fact Checking Network, IFCN), koja povezuje na stotine fact-checking projekata širom svijeta. Pored rada na fact-checking platformama, Tijana je autorica i/ili koautorica više radova u oblastima kao što su politička odgovornost, otvorenost vlasti, EU integracije, medijska politika, analiza medija/diskursa, govor mržnje i dezinformacije. Na Akademiji za mlade lidere/ke u civilnom društvu Schüler Helfen Leben (SHL Akademija) drži modul "Medijska pismenost".

Edin Ikanović je diplomirani pravnik sa višegodišnjim iskustvom u lokalnoj samoupravi i nevladinom sektoru. Protekle četiri godine radi kao istraživač na online platformi „Raskrinkavanje“. Uključen je u brojne inicijative koje se tiču zagovaranja ljudskih prava povratničke populacije i na ovu temu je pisao analize i tekstove za nekoliko medija (Oslobođenje, Al Jazeera Balkans i drugi). Bio je uključen u nekoliko inicijativa koje su se ticale pristupa obrazovanju bez diskriminacije u entitetu RS. Trenutno je angažovan kao vanjski saradnik za monitoring u Memorijalnom centru.

Adem Mehmedović je diplomirani profesor historije. Od 2014. godine i povratka u Srebrenicu bavi se novinarskim poslom, i stalni je uposlenik RTV Srebrenica. Pored toga, dopisnik i saradnik novinskih agencija i magazina (FENA, FAKTOR, STAV, Anadolija). U okviru Organizacionog odbora za obilježavanje godišnjica genocida angažovan kao predsjednik pododbora za medijsko predstavljanje i informisanje. Trenutno, student na magistarskom studiju (Filozofski fakultet Tuzla, odsjek Historija, studijski program: Historija Bosne i Hercegovine).

Kadira Šakić je diplomirani žurnalista. Osam godina radi kao novinar na lokalnom radiju JP JS RTV SREBRENICA u Srebrenici. Pored radija, od 2012. godine radi za novinsku Agenciju Fena, i tokom svog rada za Fenu izvještava o radu Memorijalnog centra Srebrenica, kao i o mnogobrojnim posjetama Memorijalnom centru, te obilježavanju godišnjica genocida u Srebrenici. U periodu 2012. godine do 2014. godine je radila za Dnevni list „Avaz“.

Saradnici na istraživanju

Dr. Emir Suljagić je direktor Memorijalnog centra Srebrenica-Potočari Spomen obilježje i mezarje za žrtve genocida iz 1995. godine i preživio je genocid 1995. godine u Srebrenici. Bio je jedini stalno akreditovani bosanski dopisnik na suđenjima Haškog tribunala, a autor je mnogobrojnih knjiga i članaka o genocidu u Srebrenici. Obavljao je dužnost zamjenika ministra odbrane Bosne i Hercegovine, a bio je profesor međunarodnih odnosa na Međunarodnom univerzitetu u Sarajevu.

Imer Muhović je inženjer bioinformatike iz Sarajeva. Proteklih par godina je proveo praveći platforme za analizu podataka i educirajući novinare o upotrebi alata za analizu i vizualizaciju podataka.

Nedim Jahić je diplomirani pravnik i stručnjak za strateške komunikacije. Više od deceniju radi kao istraživač na tematici

povratka, zaštite ljudskih prava i sloboda povratnika, izbjeglih i raseljenih lica, te drugim aspektima koji se tiču trajne održivosti povratničkih zajednica. Urednik je nekoliko publikacija u izdanju Memorijalnog centra Srebrenica te je aktivan kao vanjski saradnik institucije u komunikacijama i razvoju projektnih aktivnosti.

Zlatan Hajlovac je diplomirani pravnik i magistar ljudskih prava i demokratije u Jugoistočnoj Evropi sa iskustvom u izradi i zagovaranju zakonskih rješenja, izradi i implementaciji programa suočavanja sa prošlošću i istraživanju ratnih zločina u Bosni i Hercegovini. Aktivan je u radu Memorijalnog centra Srebrenica od 2020. godine kao vanjski saradnik za istraživanje, izradu projekata i publikacija i kao rukovodilac projekta.

Napomena: Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2021 je objavljen na bosanskom i engleskom jeziku. Dok su ove verzije identične u smislu sadržaja, analize, i zaključaka, manje stilske varijacije su odraz različitih jezičkih podneblja iz kojih istraživači, saradnici, prevodioci i urednici izvještaja dolaze.

Korišteni izvori

Aščerić S. Zašto BiH još uvijek nema zakon o zabrani negiranja genocida i kako bi taj zakon trebao izgledati?, ZaštoNe.ba, 2. 3.2021., <https://zastone.ba/zasto-bih-jos-uvijek-nema-zakon-o-zabrani-negiranja-genocida-i-kako-bi-taj-zakon-trebao-izgledati/> (pristup: 31.5.2021.)

Barić V. 'Postoje jake struje u Srbiji koje negiraju genocid, objavljen je i jedan članak sa Šljivčaninom...', Jutarnji.hr, 13.12.2020., <https://www.jutarnji.hr/kultura/film-i-televizija/postoje-jake-struje-u-srbiji-koje-negiraju-genocid-objavljen-je-i-jedan-clanak-sa-slijivcaninom-15036510> (pristup: 31.5.2021.)

Barović Đ. „Vesti“ me izbavile iz pakla, Vesti, 5.3.2021., <https://www.vesti-online.com/413497-2/> (pristup: 22.5.2021.)

Bešić V. Pričaju priče: Lični predmeti žrtava genocida u Memorijalnom centru u Potočarima, Anadolu Agency, 5.2.2020., <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/pri%C4%8Daju-pri%C4%8De-li%C4%8Dni-predmeti-%C5%BErtava-genocida-u-memorijalnom-centru-u-poto%C4%8Darima/1724929> (pristup: 29. 5.2021.)

Bh. konzul na udaru srpskih medija, Stav, Sarajevo, 3. 6.2020.: <https://arhiv.stav.ba/bh-konzul-na-udaru-srpskih-medija/> (pristup: 21.5.2021.)

Brkalić, Dž. Ratku Mladiću potvrđena doživotna kazna zatvora, Detektor, 8.6.2021., <https://detektor.ba/2021/06/08/ratku-mladicu-potvrđena-doživotna-kazna-zatvora/> (pristup: 10.6.2021.)

Brljavac, B. Papa Franjo: Sukobe treba zamijeniti mir za generacije budućnosti kroz dijalog, razumijevanje i uvažavanje drugog, Anadolu Agency, 11.7.2020., <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/papa-franjo-sukobe-treba-zamijeniti-mir-za-generacije-budu%C4%87nosti-kroz-dijalog-razumijevanje-i-uva%C5%BEavanje-drugog/1906962> (pristup: 30.5.2021.)

Cipek, T. Historijski revizionizam u Bosni i Hercegovini: Socijaldemokratska politika sjećanja između dva totalitarizma, FES, 2019., <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/15658.pdf> (pristup: 20.5.2021.)

Cvijanović: Srpska imala najmanje otpuštenih radnika tokom epidemije, Blic.rs, 15.6.2020., <https://www.blic.rs/vesti/republika-srpska/cvijanovic-srpska-imala-najmanje-otpustenih-radnika-tokom-epidemije/mfcgq60> (pristup 22.5.2021.)

Cvijetanić, T. (ur.), Dezinformacije u online sferi: Slučaj BiH, Zašto ne, 2019., https://zastone.ba/app/uploads/2019/05/Dezinformacije_u_online_sferi_Slučaj%20BiH_BHS.pdf (pristup 30.5.2021.)

Commemorating the 25th anniversary of the Srebrenica Genocide, 11.6.2020., https://twitter.com/ep_president/status/1281950621134979076?lang=en (pristup 30.5.2021.)

Crnogorski premijer smijenio ministra koji negira genocid u Srebrenici: "Nedopustivo je da iznosi svoje privatne stavove", Dnevnik.hr, 5.5.2021., <https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/crnogorski-premijer-smjenjuje-ministra-koji-je-negirao-genocid-u-srebrenici---646652.html> (pristup 30.5.2021.)

Čubrilović: Moramo biti aktivniji u dokazivanju svog viđenja Srebrenice, Glas Srpske, 16.7.2020., https://www.glassrpske.com/cir/novosti/vijesti_dana/cubrilovic-moramo-biti-aktivniji-u-dokazivanju-svog-vidjenja-srebrenice/325107 (pristup: 22.5.2021.)

„DARA IM JE BILA SRPSKA PROPAGANDA, A ŠTA JE ONDA FILM JASMILE ŽBANIĆ “QUO VADIS

AIDA“?! Nula, prazan skup... I ovo hoće Oskar - STRAŠNO!“, Informer, 7.3.2021., <https://informer.rs/vesti/drustvo/591275/jasmila-zbanic-quo-vadis-aida-daraiz-jasenovca-poredjenje-film-pro-paganda?fbclid=IwAR3RnXUrTBMTNoUuwmpfE8V4tdJyrTqA7rKirLXO73iQb9MmGUSnXIMXy54> (pristup: 31.5.2021.)

Dizdarević E. Počelo suđenje dvojici pripadnika VRS za genocid u Srebrenici, BIRN, Sarajevo, 28.6.2018., <https://balkaninsight.com/2018/06/12/po%C4%8Delo-su%C4%91enje-dvojici-pripadnika-vrs-za-genocid-u-srebrenici-06-12-2018/?lang=sr> (pristup: 18.5.2021.)

Dodik: Ne može se favorizovati jedna istina, treba uvažiti činjenice, Srna, 12.7.2020., <https://www.nezavisne.com/novosti/bih/Dodik-Ne-moze-se-favorizovati-jedna-istina-treba-uvaziti-cinjenice/609994> (pristup: 18.5.2021.)

Do istine doći činjenicama o Srebrenici, a ne rezolucijama, Srna, 15.7.2020., <http://www.srna.rs/novosti/808543/do-istine-doci-cinjenicama-o-srebrenici--a-ne-rezolucijama.htm> (pristup: 22.5.2021.)

Durmišević F. Grujičić negira genocid: Treba neko odgovarati i a sve srbe koji su ovdje stradali, Hayat TV, 10.7.2020., <https://hayat.ba/grujicic-negira-genocid-treba-neko-odgovarati-i-za-sve-srbe-koji-su-ovdje-stradali/210821/> (pristup: 9.5.2021.)

Džaferagić N. Počelo suđenje Milomiru Savčiću za genocid u Srebrenici, Detektor.ba, 22.6.2020., <https://detektor.ba/2020/06/22/pocelo-sudjenje-milomiru-savcicu-za-genocid-u-srebrenici/> (pristup: 18.5.2021.)

Džaferagić N. Kako spriječiti negiranje genocida u Srebrenici – potrebe vs. stvarnost, Detektor.ba, 29.4.2020., Sarajevo, <https://detektor.ba/2020/04/29/kako-sprijeciti-negiranje-genocida-u-srebrenici-potrebe-vs-stvarnost/> (pristup: 31.5.2021.)

Džaferagić N. Poslije decenije odbijanja, treba li nametnuti zakon o negiranju genocida?, Detektor.ba, 16.4.2021., <https://detektor.ba/2021/04/16/poslije-decenije-odbijanja-treba-li-nametnuti-zakon-o-negiranju-genocida/> (pristup: 31.5.2021.)

Džaferagić N. Zahtjevi Facebooku da zabrani negiranje genocida u Srebrenici poput negiranja holokausta, Detektor.ba, 27.10.2020., <https://detektor.ba/2020/10/27/zahtjevi-facebooku-da-zabrani-negiranje-genocida-u-srebrenici-poput-negiranja-holokausta/> (pristup: 31.5.2021.)

E. L. Igrokaz čovjeka čiji je idol zločinac Mladić: Može li Pavlović tužiti Inzka zbog zakona o negiranju genocida, Faktor.ba, 26.11.2020., <https://faktor.ba/vijest/igrokaz-covjeka-ciji-je-idol-zlocinac-mladic-moze-li-pavlovic-tuziti-inzka-zbog-zakona-o-negiranju-genocida/105896> (pristup: 9.5.2021.)

Eraković, M. Srebrenica je NATO i Vatikan projekat za uništavanje Republike Srpske, Vidovdan, 25.5.2021., <https://vidovdan.org/info/srebrenica-je-nato-i-vatikanski-projekat-za-unistenje-republike-srpske-bata-ivanisevic-u-srpskom-svijetu/?script=lat> (pristup: 20.5.2021.)

EU condemns Montenegro Justice Minister's denial of Srebrenica genocide, N1 Belgrade, 29.3.2021., <https://rs.n1info.com/english/news/eu-condemns-montenegro-justice-ministers-denial-of-srebrenica-genocide/> (pristup: 30.5.2021.)

Fažizam na djelu / Mladen Grujičić o Srebrenici: Nije mi dovoljan spisak od 8372, Radio Sarajevo, 10. 7. 2020., <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/mladen-grujicic-o-srebrenici-nije-mi-dovoljan-spisak-od-8372/382922> (pristup: 9.5.2021.)

Gaćanica, L. Pravna regulacija zabrane negiranja (poricanja), minimiziranja, opravdavanja ili odobravanja genocida, holokausta, zločina protiv čovječnosti ili ratnih zločina u Bosni i

Hercegovini, forumZDF - TRIAL International, Sarajevo, 2020, http://www.dwp-balkan.org/bh/library.php?cat_id=5&text_id=35 (pristup: 10.5.2021.)

59th report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, Ured Visokog predstavnika. 05.04.2021., <http://www.ohr.int/59th-report-of-the-high-representative-for-implementation-of-the-peace-agreement-on-bosnia-and-herzegovina-to-the-secretary-general-of-the-united-nations/> (pristup 29.06.2021)

Gaćanica, L. Stvaranje pamćenja u podijeljenom bosanskohercegovačkom društvu u Aksentijević, A. (ur). Pravda za žrtve bez političke podrške, XIII Forum za tranzicionu pravdu u postjugoslovenskim zemljama. REKOM mreža pomirenja, 2020.

Hanson Green, M. Izvještaj o negiranju genocida u Srebrenici 2020, Srebrenica, 2020, Memorijalni centar Srebrenica-Potočari, <https://www.srebrenicamemorial.org/bs/documents/41/izvjestaj-o-negiranju-genocidu-2020-bosanski-finalpdf> (pristup: 10.5.2021)

"Istočna alternativa" priprema proslavu Dana oslobođenja Srebrenice, Insajder.in, 30.4. 2020, <https://www.insajder.in/novost/658354/istocna-alternativa-priprema-proslavu-dana-oslobodjenja-srebrenice> (pristup: 09. 05. 2021.)

Istoričar Ivanišević: Analiza otkrila brojne obmane o Srebrenici! Nisu stradali muslimanski civili, samo se stvara mržnja. Kurir.rs, 8.7.2020, <https://www.kurir.rs/region/bosna-i-hercegovina/3493995/istoricar-ivanisevic-analiza-otkrila-brojne-obmane-o-srebrenici-nisu-stradali-muslimanski-civili-samo-se-stvara-mrznja> (pristup: 20.5.2021)

Hasić N. Memorijalni centar Srebrenica poziva na borbu protiv negiranja genocida: „Ne možemo sami, možemo zajedno“, Hayat TV, 9.12.2020, <https://hayat.ba/memorijalni-centar-srebrenica-poziva-na-borbu-protiv-negiranja-genocida-ne-mozemo-sami-mozemo-zajedno/307902/> (pristup: 29. 05. 2021.)

Husarić A. Međunarodni dan sjećanja na žrtve genocida: Zaustaviti i kazniti negiranje zločina, Detektor.ba, 9.12.2020, Sarajevo, <https://detektor.ba/2020/12/09/medjunarodni-dan-sjecanja-na-zrtve-genocida-zaustaviti-i-kazniti-negiranje-zlocina/> (pristup: 31.5.2021.)

I ovog 11. u mjesecu Žene Srebrenice održale mirni protest u Tuzli, RTVTK, 11.4.2021, <https://rtvtk.ba/i-ovog-11-u-mjesecu-zene-srebrenice-odrzale-mirni-protest-u-tuzli/> (pristup: 30.5.2021.)

Ilić S. „Quo vadis, Aida?“, Peščanik.net, 10. 12. 2020, <https://pescanik.net/quo-vadis-aida/> (pristup: 31. 05. 2021.)

"Istočna alternativa": Čurkin i olović za najveća opštinska priznanja, RTRS, 9.2.2018, <https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=288816> (pristup: 08. 05. 2021.)

Kavazović and Kožemjakin: Together we remember Holocaust and Srebrenica genocide, Fena News, 12.5.2021, <https://www.fena.news/bih/kavazovic-and-kozemjakin-together-we-remember-holocaust-and-srebrenica-genocide/> (pristup: 31.5.2021.)

Karčić H, ANALIZA - "Quo Vadis, Aida?": Ekranizacija genocida u Bosni i Hercegovini, Anadolu Agency, 3.4.2021, Sarajevo, <https://www.aa.com.tr/ba/analiza-vijesti/analiza-quo-vadis-aida-ekranizacija-genocida-u-bosni-i-hercegovini/2196828> (pristup: 31.5.2021.)

KRATKI PRIKAZI O NEGIRANJU RATNIH ZLOČINA U BOSNI I HERCEGOVINI, dostupno na: <https://trial.ba/?p=878> (pristup: 31.5.2021.)

BIRN Fact-Check: Is the Bosnian Serb Report on the Sarajevo Siege Accurate, Haris Rovčanin, Albina Sorguc, BIRN, 22.04.2021, <https://balkaninsight.com/2021/04/22/birn-fact-check-is-the-bosnian-serb-report-on-the-sarajevo-siege-accurate/> (pristup 29.06.2021.)

Kovačević A. Srpska pravda u gradu Hilari Clinton: Katarina svojim školskim zadatkom iz američkih udžbenika izbrisala laži o Srbima kao ubicama i Tesli i Đokoviću kao -ratnim zločincima!, 21.5.2020, <https://serbiantimes.info/srpska-pravda-u-gradu-hilari-klinton-katarina-svojim-skolskim-zadatkom-iz-americkih-udzbenika-izbrisala-lazi-o-srbima-kao-ubicama-i-tesli-i-dokovicu-kao-ratnim-zlocincima/> (pristup: 21.5.2021.)

"Kojić se bori za istinu, koja smeta Bošnjacima", RTRS, 19.2.2021, <https://lat.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=422194> (pristup: 21.5.2021.)

Kuloglija N. Odjeci ultranacionalističkih narativa u Srebrenici 25 godina nakon genocida, Srebrenica, BIRN, 8.7.2020; <https://balkaninsight.com/2020/07/08/odjeci-ultranacionalistickih-narativa-u-srebrenici-25-godina-nakon-genocida/?lang=sr&fbclid=IwAR20xjcE5Od8HdVkc9PQyl7oY8SVjYiMGFhwrFoxMTKaV46QyUB3MmUMFMc> (pristup: 9.5.2021.)

Lalić, A. Novi Sad osvanuo unakažen grafitima mržnje, Nova.rs, 9.2.2021, <https://nova.rs/vesti/drustvo/foto-novi-sad-osvanuo-unakazen-grafitima-mrznje/> (pristup: 22.5.2021.)

Latković N. Šešeljeve sramne knjige o Srebrenici postale državna svojina, NOVA RS, 12.8.2020, <https://nova.rs/vesti/politika/seseljeve-sramne-knjige-o-srebrenici-postale-drzavna-svojina/> (pristup: 22.5.2021.)

L. K. Korisnici iz Srbije navodno spuštaju ocjenu filma "Quo Vadis, Aida?" na IMDb-u, Klix.ba, 2. 2.2020., <https://www.klix.ba/magazin/film-tv/korisnici-iz-srbije-navodno-spuštaju-ocjenu-filma-quo-vadis-aida-na-imdb-u/210202140> (pristup: 31.5.2021.)

Mandić, S. Na džamiji u Nikšiću osvanuli natpisi: "Nikšić biće Srebrenica", "Turci", nacrtana i četiri S, Vijesti.me, 10.2.2021, <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/511083/na-dzhamiji-u-niksicu-osvanuli-natpisi-niksic-bice-srebrenica-turci-nacrtana-i-cetiri-s> (pristup: 29.5.2021.)

Maksimović, D. Srebrenica u Republici Srpskoj: „Nema karakter genocida i točka“, Deutsche Welle, 11.7.2020, <https://www.dw.com/hr/srebrenica-u-republici-srpskoj-nema-karakter-genocida-i-to%C4%8Dka/a-54130040> (pristup: 29.5.2021.)

Marković, T. Negira nje Srebrenice, omiljena zabava srpskih političara, Al Jazeera, 11.4.2021, <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2021/4/11/negiranje-srebrenice-omiljena-zabava-srpskih-politicara> (pristup: 29.5.2021.)

Memorijalni centar Srebrenica: Memorijali, muzeji i galerije su čuvari našeg sjećanja!, 31. 12. 2020, <https://www.srebrenicamemorial.org/bs/article/305/memorijalni-centar-srebrenica-memorijali-muzeji-i-galerije-su-cuvari-naseg-sjecanja> (pristup: 29.5.2021.)

Mehmedović A. MC Srebrenica - Potočari prikuplja predmete žrtava genocida, Anadolu Agency, 10.12.2019, <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/mc-srebrenica-poto%C4%8Dari-prikuplja-predmete-%C5%BErtava-genocida/1669094> (pristup: 29.5.2021.)

Memorijalni centar Srebrenica i BIRN BiH pokreću zajednički projekt - "Životi iza polja smrti", Detektor.ba, 28.10.2020, <https://detektor.ba/2020/10/28/memorijalni-centar-srebrenica-i-birn-bih-pokrecu-zajednicki-projekt-zivoti-iza-polja-smrti/> (pristup: 30.5.2021.)

Message of President Charles Michel for the commemoration of the 25th anniversary of the Srebrenica genocide, European Council, 11.6.2020, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/07/11/message-of-president-charles-michel-for-the-commemoration-of-the-25th-anniversary-of-the-srebrenica-genocide/> (pristup: 30.5.2021.)

Mijatović, V. Zapad i bošnjački lobi spremaju reviziju događaja iz devedesetih: Uz Kosovo guraju Dejton i Srebrenicu. Novosti.rs, 20.6.2020, <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/>

[politika/aktuelno.289.html:871450-Zapad-i-bosnjacki-lobi-spremaju-reviziju-dogadjaja-iz-devedesetih-Uz-Kosovo-guraju-Dejton-i-Srebrenicu](#) (pristup: 20.5.2021.)

Milivojević, A. Milioni sa medijskih konkursa za Srpski Telegraf i Informer, CINS, 29.5.2018, <https://www.cins.rs/milioni-sa-medijskih-konkursa-za-srpski-telegraf-i-informer/> (pristup: 31.5.2021.)

Mišić, G. Žestoka polemika o filmu koji još niko nije ni vidio, Al Jazeera Balkans, 17. 2.2021, <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2021/2/17/polemika-o-srpskom-filmu-koji-jos-niko-nije-ni-vidio> (pristup: 31.5.2021.)

Mišić, G. Hajka na autora i protagoniste predstave o Srebrenici u Beogradu, Al Jazeera, 7.10.2020, <https://balkans.aljazeera.net/opinions/2020/10/7/hajka-na-autora-i-protagoniste-predstave-o-srebrenici-u-beogradu> (pristup: 31.5.2021.)

Mirić, B. Srpski glumci koji igraju u filmu o Srebrnici, bosanskom kandidatu za Oskara, na meti nacionalista, Noizz.rs, 10.2.2021, Srbija, <https://noizz.rs/kontra/nacionalisti-napali-srpske-glumce-koji-igraju-u-bosanskom-filmu-que-vadis-aida/j7m6q44> (pristup: 31.5.2021.)

Momoić, D. Komšić bi da linčuje poslanike prvog saziva, Glas Srpske, 1.3.2021, https://www.glassrpske.com/lat/novosti/vijesti_dana/komsic-bi-da-lincuje-poslanike-prvog-saziva/352437 (pristup: 20.5.2021.)

NVO: Otkud u kovid bolnici knjige u kojim se negira genocid u Srebrenici, N1 Beograd, 7.4.2021, <https://rs.n1info.com/vesti/nvo-otkud-u-kovid-bolnici-knjige-u-kojim-se-negira-genocid-u-srebrenici/> (pristup: 20.5.2021.)

Objavljena publikacija "Sjećanje na genocid u Srebrenici: Poruka civilizacije", Vijesti.ba, 14.12.2020, <https://vijesti.ba/clanak/518205/objavljena-publikacija-sjecanje-na-genocid-u-srebrenici-poruka-civilizacije> (pristup: 31.5.2021.)

Obraćanje visokog predstavnika Valentina Inzka Vijeću sigurnosti Ujedinjenih nacija, OHR, 4.5.2021, <http://www.ohr.int/obracanje-visokog-predstavnika-valentina-inzka-vijecu-sigurnosti-ujedinjenih-nacija-2/> (pristup: 31.5.2021.)

Obrenović M. Srećko Aćimović osuđen na devet godina zatvora zbog genocida u Srebrenici, Detektor.ba, 16.10.2020, <https://detektor.ba/2020/10/16/srecko-acimovic-osudjen-na-devet-godina-zatvora-zbog-genocida-u-srebrenici/>(pristup: 18.5.2021.)

OPTUŽENA DA JE IZDALA SRBIJU: Milena Radulović na meti osuda, jer je podržala film "Quo vadis, Aida?", Slobodna Bosna, 17. 03. 2021, <https://www.slobodna-bosna.ba/vijest/192244/optuzena-da-je-izdala-srbiju-milena-radulovic-na-meti-osuda-jer-je-podrzala-film-quo-vadis-aida.html> (pristup: 31.5.2021.)

Osuda bilborda sa likom Ratka Mladića u Bratuncu, Radio Slobodna Evropa, 7.3.2021, <https://www.slobodnaevropa.org/a/31138301.html>. (pristup: 9.5.2021.)

Peticija Majki Srebrenice Inzku: Zaustavite negiranje genocida, N1, 10.7.2020, Sarajevo, <https://ba.n1info.com/vijesti/a446877-peticija-majki-srebrenice-inzku-zaustavite-negiranje-genocida/> (pristup: 30.5.2021.)

Petrović, M. Vreme revizionizma u Preispitivanje prošlosti i istorijski revizionizam, Udruženje Španski borci 1936-1939 u saradnji sa Fakultetom političkih nauka Univerziteta u Beogradu, 2014, https://www.rosalux.rs/sites/default/files/publications/Preispitivanje_pro%C5%A1losti_i_istorijski_revizionizam.pdf (pristup: 30.5.2021.)

Ponižavanje i vrijeđanje žrtava genocida 'se ne može tolerisati', Slobodna Evropa, 20. 6.2019, Sarajevo, <https://www.slobodnaevropa.org/a/30010207.html> (pristup: 30.5.2021.)

Pravna regulacija zabrane negiranja (poricanja), minimiziranja, opravdavanja ili odobravanja genocida, holokausta, zločina protiv čovječnosti ili ratnih zločina, Forum ZFD i Trial International, 2020, http://www.dwp-balkan.org/userfiles/file/2402/new/Pravna_regulacija_Web.pdf (pristup: 31.5.2021.)

Predložili da Ratko Mladić dobije ulicu u Beranama, Pobjeda, 5.2.2021, <https://www.pobjeda.me/clanak/predlozili-da-ratko-mladic-dobije-ulicu-u-beranama> (pristup: 30.5.2021.)

Protić, A. O filmu Quo Vadis, Aida ili priповest o „srebreničkom Hobitonu“, Standard.rs, 29.4.2021, <https://standard.rs/2021/04/29/a-protic-o-filmu-quo-vadis-aida-ili-priповest-o-srebrenickom-hobitonu/> (pristup: 31.5.2021.)

Rovčanin H. Kosorić i Tešić: Odvojen od brata u Tišći, BIRN, 26.4.2021. <https://detektor.ba/2021/04/26/kosoric-i-tesic-odvojen-od-brata-u-tisci/> (pristup: 18.5.2021.)

Rovčanin, B. Genocid nad Srbima nikoga ne boli, IN4S, 29.3.2021., [dostupno na: https://www.in4s.net/genocid-nad-srbima-nikoga-ne-boli/](https://www.in4s.net/genocid-nad-srbima-nikoga-ne-boli/) (pristup: 20.5.2021.)

Rudić F., Genocid u Srebrenici 25 godina kasnije: Ko je sve osuđen u Hagu, Srbiji, Bosni i Hrvatskoj, BBC,10.7.2020, <https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-53339121>(pristup: 20.5.2021.)

Ruvic, D. and Sito-Sucic, D. Oscar-nominated Bosnian film highlights Srebrenica genocide, Reuters, 20.4.2021, <https://www.reuters.com/article/us-awards-oscars-foreign-quo-vadis-aida-idUSKBN2C71E7> (pristup: 30.5.2021.)

Sabljaković U., Trovačka literatura za obolele, Vreme, br. 1578., 1.4.2021, <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1930998> (pristup: 20.5.2021.)

Salimović S. Hoće Čurkina u Srebrenici zbog poricanja genocida, Radio Slobodna Evropa, 28. 6.2017, <https://www.slobodnaevropa.org/a/srebrenica-spomenik-vitaliju-curkinu/28583672.html> (pristup: 8.5.2021.)

Sattler, J. Ambasador Sattler: "Sjećanje i nada", Delegation of the European Union to Bosnia and Herzegovina, 21.5.2021, <http://europa.ba/?p=72405> (pristup: 30.5.2021.)

Skandalozno u Crnoj Gori: Vučurović (DF) tvrdio da u Srebrenici nije bilo genocida, izazvao žestok odgovor poslanika BS, Tutinske novine, 5.12.2020, <https://tutinskenovine.com/skandalozno-u-crnoj-gori-vucurovic-df-tvrdio-da-u-srebrenici-nije-bilo-genocida-izazvao-zestok-odgovor-poslanika-bs/> (pristup: 29.5.2021.)

Skandalozan i sraman transparent na skupu podrške Leposaviću, CDM, 5.4.2020, https://www.cdm.me/politika/skandalozan-i-sraman-transparent-na-skupu-podrske-leposavicu/?fbclid=IwAR0vrrd867HF0jnHp-9yLA00dZa2d_LrHGC3SAQIWOM-rdQnkO7Y8Bns1MU (pristup: 29.5.2021.)

Skenderagić M. Nedjeljna kritika Mirze Skenderagića: "Quo Vadis, Aida?", BHRT, 18.10.2020, <https://op.bhrt.ba/nedjeljna-kritika-mirze-skenderagica-quo-vadis-aida/> (pristup: 31.5.2021.)
Srbija, ratni zločini i Srebrenica: Zabranjena prodaja garderobe s natpisom „Nož, žica“, BBC News, 15.1.2021., <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-55675649> (pristup: 29.5.2021.)

Srpske stranke pozvale srebreničane u Srbiji da podrže Grujičića, Glas Srpske., 28.10.2020, <https://www.glassrpske.com/lat/novosti/izbori/srpske-stranke-pozvale-srebrenicane-u-srbiji-da-podrze-grujicica/337621> (pristup: 9.5.2021.)

Sramotni Stanivuković negirao genocid u Srebrenici i presude Karadžiću i Mladiću, Radiosarajevo.ba, 25.11.2020, <https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/sramotni-stanivukovic-u-srebrenici-nije-bilo-genocida-presude-karadzicu-i-mladicu-ne-priznajem/397702> (pristup: 22.5.2021.)

Srebrenica massacre, 25 years on Muslims still face Serb denial, France 24, 10.7.2020, <https://www.france24.com/en/20200710-srebrenica-massacre-25-years-on-muslims-still-face-serb-denial> (pristup: 30.5.2021.)

Srećko Aćimović osuđen za genocid u Srebrenici, N1 BiH, Sarajevo, 16.10.2020, <https://ba.n1info.com/vijesti/a479066-srecko-acimovic-osudjen-za-genocid-u-srebrenici/> (pristup: 19.5.2021.)

Stojanović, H. Sramno: Na predstavi o Srebrenici u Beogradu skrnnavili zastavu i vređali SPC! Izmišljali lažni genocid! Afera, 2.10.2020, http://nedeljnikafera.net/sramno-na-predstavi-o-srebrenici-u-beogradu-skrnavili-zastavu-i-vredjali-spc-izmisljali-lazni-genocid/?utm_source=rss&utm_medium=rss&utm_campaign=sramno-na-predstavi-o-srebrenici-u-beogradu-skrnavili-zastavu-i-vredjali-spc-izmisljali-lazni-genocid (pristup: 22.5.2021.)

Stojanovic, B. MC Srebrenica o Danu sjećanja na genocid nad Tutsima: Da se nikome ne ponovi Bosna i Ruanda, Anadolu Agency, 7.4.2021, <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/mc-srebrenica-o-danu-sje%C4%87anja-na-genocid-nad-tutsima-da-se-nikome-ne-ponovi-bosna-i-ruanda-/2201242> (pristup: 31.5.2021.)

Sud Bosne i Hercegovine, predmet: S1 1 K 029228 18 Kri, www.sudbih.gov.ba/predmet/3888/show (pristup: 19.5.2021.)

Sud Bosne i Hercegovine, predmet S1 1 K 027404 18 Kri, <http://www.sudbih.gov.ba/predmet/3711/show> (pristup: 18.5.2021.)

Sud Bosne i Hercegovine, predmet: S1 1 K 034456 20 Kri, <http://www.sudbih.gov.ba/predmet/4058/show>. (pristupio: 19.5.2021.)

„Шта је представник УН, Американац, Филип Корвин, рекао о Сребреници“, ИН4С, 29. 3.2021, <https://www.in4s.net/sta-je-predstavnik-un-amerikanac-filip-korvin-rekao-o-srebrenici/> (pristup: 22.5.2021.)

Špirić za N1: Zašto ne zabrani i kažnjavanju negiranja genocida?, N1, 15.4.2021, <https://ba.n1info.com/vijesti/spiric-za-n1-zasto-ne-zabrani-i-kaznjavanju-negiranja-genocida/> (pristup: 21.5.2021.)

Šušnjar, A. Negiranje genocida: Kako to radi Žarko Kovačević, zamjenik gradonačelnika Prijedora. Inforadar, 29.3.2021, <https://inforadar.ba/negiranje-genocida-kako-to-radi-zarko-kovacevic-zamjenik-gradonacelnika-prijedora/> (pristup: 21.5.2021.)

Taušan M. Josipović i ostali: Okončano šestogodišnje izvođenje dokaza, Detektor.ba, 26.4.2021, <https://detektor.ba/2021/04/26/josipovic-i-ostali-okoncano-sestogodisnje-izvodjenje-dokaza/>(pristup: 19.5.2021.)

Tviter gori zbog voditelja koji hvali antisrpski film: Kvo vadis, Kesiću? Republika, 21. 3. 2021, <https://www.republika.rs/zabava/kultura/267163/tviter-gori-zbog-voditelja-koji-hvali-antisrpski-film-kvo-vadis-kesicu> (pristup: 21.5.2021.)

U čiju korist Milo Đukanović cepa srpsku naciju? Glas javnosti, 12.6.2020, <https://www.glas-javnosti.rs/crna-gora/u-ciju-korist-milo-jukanovic-cepa-srpsku-naciju-7600> (pristup: 31.5.2021.)

Vojin Pavlović: Saopštenje za javnost, UPS media, Prijatelji Srebrenice, 21.11.2020., <https://www.upsmedia.ba/vijesti/vojin-pavlovic-saopstenje-za-javnost> (pristup: 29.06.2021.)

Udruženje iz RS podnijelo krivičnu prijavu protiv Valentina Inzka, Raport.ba, 25.11.2020., <https://raport.ba/udruzenje-iz-rs-podnijelo-krivicnu-prijavu-protiv-valentina-inzka/> (pristup: 9.5.2021.)

Valentina Reković (23): Država nam je devastirana; Aleksandar Šešelj (27): NVO skrnave spomenik patrijarhu Pavlu, Blic.rs, 24.5.2020, <https://www.blic.rs/vesti/politika/dobro-dosli-u-nasu-politicku-buducnost-valentina-rekovic-23-drzava-nam-je-devastirana/y53ztr> (pristup: 29.5.2021.)

Vele F. Portal podržan od Vlade Srbije čestitao Badnje večer uz riječi zločinca Mladića!, Radio Sarajevo, 9.1.2019, https://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/portal-podrzan-od-vlade-srbije-cestitao-badnje-vece-uz-rijeci-zlocincamladica/323651?fbclid=IwAR0Uw_8tevTTg67tESFoCGJxEGd1EioT21DEZntUQp7qSN3Thw-O7_uUk (pristup: 9.5.2021.)

Velika sramota N1: Srebrenica im genocid, a Jasenovac im nije čak ni zločin! Kurir.rs, 11.2.2021, <https://www.kurir.rs/vesti/politika/3622845/sramota-n1-srebrenica-im-genocid-a-jasenovac-im-nije-ni-zlocin?fbclid=IwAR1EHHwNU3QA2PoBmonNbVm4y8DiyLOKD29pyAwfdvDBU9DT7fggzXozs> (pristup: 9.5.2021.)

Vujičić D. MUDŽAHEDINI su nam sve SPALILI, baku SILOVALI i UBILI, a od mene su tražili da pišem o GENOCIDU nad Bošnjacima: Kako je Katarina Ristić iz Čikaga poništila LAŽI O SRPSKOJ KRIVICI, 24.5.2020., <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:866681-MUDzAHEDINI-su-nam-sve-SPALILI-baku-SILOVALI-i-UBILI-a-od-mene-su-trazili-da-pisem-o-GENOCIDU-nad-Bosnjacima-Kako-je-Katarina-Ristic-iz-Cikaga-ponistila-LAZI-O-SRPSKOJ-KRIVICI> (pristup: 21.5.2021.)

Zajedničko saopštenje organizacija civilnog društva: Utvrditi odgovornost za dopremanje publikacije "Srebrenica - službena laž jedne epohe" u kovid bolnicu u "Štark areni", Beogradski centar za ljudska prava, 7.4.2021, <http://www.bgcentar.org.rs/zajednicko-saopstenje-organizacija-civilnog-drustva-utvrditi-odgovornost-za-dopremanje-publikacije-srebrenica-sluzbena-laz-jedne-epohe-u-kovid-bolnicu-u-stark-areni/> (pristup: 20.5.2021.)

Zastrašujući grafiti osvanuli u Crnoj Gori: Veličaju Arkana, genocid u Srebrenici, Radiosarajevo.ba, 24.1.2021, <https://radiosarajevo.ba/vijesti/regija/zastrasujuci-grafiti-osvanuli-na-zgradi-u-crnoj-gori-velicaju-arkana-genocid-u-srebrenici/404316> (pristup: 30.5.2021.)

Zbornik sažetaka međunarodne naučne konferencije "Genocid nad Bošnjacima, Srebrenica 1995-2020: uzroci, razmjere i posljedice", 19. 10. 2020. Sarajevo.

